

Tisdagen den 30 november

Kl. 15.00

§ 1 Justerades protokollet för den 19 innevarande månad.

§ 2 Herr talmannen meddelade att herr Sundelin, som beviljats ledighet från riksdagsgöromålen tills vidare, infunnit sig vid riksdagen den 29 november.

§ 3 Upplästes följande till kammaren inkomna ansökan:

Till riksdagens kammare

Härmed får jag anhålla om ledighet från riksdagsuppdraget för tiden från den förste december och till höstsessionens slut för fullgörande av uppdrag som delegat vid Förenta nationernas generalförsamling.

Stockholm den 26/11 1971

Mats Hellström

Kammaren biföll denna ansökan.

§ 4 Herr talmannen meddelade att herr Johansson i Norrköping enligt till kammaren inkommet läkarintyg var sjukskriven under tiden den 29 november tills vidare.

Herr Johansson i Norrköping beviljades erforderlig ledighet från riksdagsgöromålen.

§ 5 Ang. behandlingen av ansökningar om vapenfri tjänst

Herr försvarsministern ANDERSSON erhöll ordet för att besvara herr Taubes (fp) i kammarens protokoll för den 23 november intagna fråga, nr 385, och anförde:

Herr talman! Herr Taube har frågat mig om vilka kraftfulla och snabbt verkande åtgärder jag kommer att vidta för att klara av den helt orimliga eftersläpningen då det gäller behandlingen av ansökningar om vapenfri tjänst.

Vapenfrinämndens resurser har alltsedan dess tillkomst fortlöpande förstärkts. Sälunda har kansliet tillförts nya tjänster och de medel som nämnden disponerar för utredningsmän har kraftigt uppräknats. Antalet heltidsanställda utredare har denna höst kunnat fördubblas. Vidare pågår alltjämt en nyrekrytering av utredningsmän som på fritid skall biträda nämnden. Då redan vidtagna åtgärder inom kort förväntas betydligt öka

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. behandling-
en av ansök-
ningar om vapen-
fri tjänst*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. behandling-
en av ansök-
ningar om vapen-
fri tjänst*

ärendeunderlaget för den beslutsfattande nämnden, har denna nyligen förstärkts med ytterligare en ersättare för ordföranden. Frågan om ytterligare förstärkning och effektivisering av den beslutsfattande nämnden prövas för närvarande. De åtgärder som jag nu berört bedöms medföra att ärendebalansen inom kort kan börja avarbetas. Jag haller mig fortlöpande noggrant underrättad om vapenfrinämndens arbetssituation och är beredd att vidta de ytterligare åtgärder som kan visa sig erforderliga.

Herr TAUBE (fp):

Herr talman! Jag tackar statsrådet Andersson för ett fylligt och snabbt svar på min enkla fråga. Att vapenfrinämnden arbetar under synnerligen svåra förhållanden är ju oss alla bekant. Da organisationen lades upp gjordes det med sikte på att det skulle vara ungefär 700 ansökningar om året. Förra året uppgick de till ca 3 000. I år kommer det enligt uppgift att bli ungefär 4 000. Det är givet att det då blir en eftersläpning i behandlingen. Jag vill inte alls rikta någon kritik mot det. Det är fullt naturligt. Jag är mycket tacksam för att statsrådet har vidtagit de åtgärder som är vidtagna.

Vi räknade som sagt från början med att det skulle vara 700 ansökningar om året och nu är antalet tydligen ca 4 000. Jag har funderat på vad denna ökning kan bero på och försökt undersöka förhållandena något. Jag har kommit fram till -- jag skulle vara tacksam om statsrådet ville hjälpa mig med att tala om huruvida min slutsats är riktig eller ej -- att det är tre olika kategorier som söker vapenfri tjänst.

Den första kategorin är de som vi räknat med från början, de som söker vapenfri tjänst av religiösa, etiska eller moraliska skäl. Det är givet att dessa ungdomar ivrigt väntar på svar. Enligt uppgift kan det ta över två år innan de får det.

Den andra kategorin är de som av rent politiska skäl inte vill försvara vart land. Jag har inte någon större respekt för den kategorin, det vill jag säga, men de bör ju ändå ha svar inom rimlig tid.

Sedan har vi den tredje kategorin och den tycker jag är den intressantaste. De har på sitt sätt "hjälp till" att skapa denna mycket stora eftersläpning. De vill av någon anledning skjuta på sin tjänstgöring så länge som möjligt. Det kan vara olika skäl, familjeangelägenheter, civilt arbete eller studier. Framför allt de studerande har enligt vad jag har kunnat utröna funnit detta kryphål. De lägger in ansökan om vapenfri tjänst. De vet att det kan ta över två år innan de får svar. De åsamkar statsmakterna, försvarsdepartementet och statsrådet extra bekymmer. Efter två år kommer så svaret. Ansökningen kanske är beviljad. Antingen säger då vederbörande att han har ångrat sig eller också kanske han tar vapenfri tjänst. De "chansar" helt enkelt på att få vänta två år och avverka en del av sina studier under tiden. När beskedet kommer kanske de bara har ett år kvar av sina studier och de lägger då in ansökan om vanligt anstånd.

Med de otillräckliga resurser som vapenfrinämnden har haft har dessa ungdomar fått en extra favör och det kan ju inte anses vara rättvist.

Jag skulle som sagt vara mycket tacksam om statsrådet ville tala om

vilken uppfattning han har -- om det kan ligga någonting i vad jag nu har anfört. Jag har fått dessa upplysningar från studerande i Lund och jag kan naturligtvis inte säga att dessa upplysningar är helt riktiga, men det är inte alls osannolikt att de är det.

Herr försvarsministern ANDERSSON:

Herr talman! Först vill jag säga att det ingalunda är 4 000 som söker vapenfri tjänst. När antalet var som högst -- det var förra året -- rörde det sig om 3 000. I år är antalet lägre. Fram till november månad detta år är det i varje fall 300 färre än i fjol som har sökt vapenfri tjänst. Antalet går alltså ned.

Det är alldeles riktigt av herr Taube att ställa frågan om vad han kallar grupp tre, som enligt uppgift, vilken jag föreställer mig att han har fått från studerande i Lund, möjligen utnyttjar det förhållandet att det tar lång tid att få sin ansökan prövad. Vi är medvetna om detta, och det är ju bl. a. därför som vi har ansträngt oss för att under detta år fördubbla den kapacitet som har stått till förfogande för att avgöra ansökningarna. Jag tror dock ändå inte att det är ett särskilt stort antal värnpliktiga som skaffar sig anstånd ett eller två år genom att först söka vapenfri tjänst och sedan, då de fått avslag, gör sin värnplikt. Att sådana fall förekommer vet vi, men jag tror inte att antalet är särskilt stort.

Jag kan tala om att det genomsnittliga antalet avgjorda ärenden i vapenfrinämnden under årets tre första kvartal var 327 medan det under oktober och november månader i år avgjordes 448 ärenden. Det innebär alltså att vi nu är på väg att nå den kapacitet som krävs, inte bara för att avverka de inkommande ansökningarna utan också den balans som finns.

Herr TAUBE (fp):

Herr talman! Ja, det är givet att försvarsministern mycket bättre än jag känner till antalet ärenden. Jag fick uppgiften om 3 700 ärenden hittills i år i en tidning. Det skall kanske i stället vara hittills 2 700.

Inte heller jag tror att det är fråga om ett stort antal, men företeelsen är litet irriterande för de lojala som icke begagnar sig av detta kryphål. Jag är glad över statsrådets besked att frågan kommer att debatteras och tagas upp i annat sammanhang. Då begriper de som nu tänker göra en ansökan av ifrågavarande slag att det inte är någon idé. Med den nuvarande takten är väl balansen avbetad på ungefär ett halvt eller kanske ett år. Det kan för vederbörande betyda en rekommendation att inte begagna sig av det kryphål som finns utan avstå från att göra ansökan, på så sätt kan balansen uppnås ännu snabbare.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 6 Ang. dataregistreringen av medborgare

Herr finansministern STRÄNG erhöll ordet för att besvara fru Anér (fp) den 14 oktober framställda interpellation, nr 137, och anförde:

Herr talman! Fru Anér har frågat mig om dataregistreringen av

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. dataregistre-
ringen av med-
borgare*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. dataregistre-
ringen av med-
borgare*

medborgare respektive statsanställda i centrala personregistret och statens personaladministrativa informationssystem kommer att stoppas, till dess de väntade lagarna om sekretesskydd i dataåldern har trätt i kraft.

När det gäller det centrala personregistret, som riksskatteverket utvecklar på regeringens uppdrag, har riksskatteverket hemställt att registret successivt får tas i drift under sommaren och hösten nästa år. Riksskatteverkets framställning är för närvarande på remiss hos offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén. Mina ställningstaganden i frågan kommer att redovisas i statsverkspropositionen. Med hänsyn till en del uttalanden som fru Anér gjort i interpellationen vill jag dock i detta sammanhang framhålla dels att samtliga uppgifter som avses ingå i det centrala personregistret enligt nuvarande lagstiftning är offentliga, dels att systemutvecklingen gjorts på ett sådan sätt att begränsningar kan ske i fråga om utlämnandet av uppgifter, om detta skulle bli aktuellt till följd av ändrad lagstiftning eller av annan orsak. Den av interpellanten berörda kontrollen vid terminalfrågor kan också lösas på ett godtagbart sätt.

Det personaladministrativa informationssystemet inom statsförvaltningen utvecklas av statskontoret inom ramen för ett av regeringen lämnat uppdrag. Informationssystemet beräknas redovisas för regeringen under våren 1972, varför jag för min del inte har haft anledning att överväga vare sig innehåll eller tidpunkt för införandet. Genomförandet av omlokaliseringen av statlig verksamhet har emellertid aktualiserat ett informationssystem för att klara främst omplaceringsverksamheten. Statskontoret har hävdad att användningen av ADB är nödvändig, bl. a. med hänsyn till de datamängder som krävs, och föreslagit att inom statskontoret utarbetade systembeskrivningar för det personaladministrativa informationssystemet läggs till grund för det nu aktuella informationssystemet. Remissbehandlingen av statskontorets förslag har nyligen avslutats och beredning av frågan pågår.

Fru ANÉR (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka herr finansministern för svaret på min fråga. Det var ett mycket lugnande svar, och det gav intrycket att det inte finns något att oroa sig för alls. Men naturligtvis är jag inte riktigt lugnad, och jag skulle därför vilja göra några ytterligare kommentarer och frågor.

Det är först och främst mycket bra att detta svar har understrukt att både centrala personregistret (CPR) och personaladministrativa informationssystemet (PAI) – de två stora statliga administrativa ADB-system som är under uppbyggnad – är tillkomna på regeringens order och initiativ och att riksdagen hittills inte haft mycket att säga till om när det gäller uppbyggnaden av dessa system. Vi får alltså anledning att återkomma till detta, när vi får se vilka åtgärder som offentlighets- och sekretessutredningen kan komma att framlägga förslag om.

Beträffande det centrala personregistret understryker herr finansministern att de uppgifter som ingår i detta system är helt offentliga. Men det argumentet börjar bli ganska trädslitet i ADB-teknikens tid. När registren över alla icke hemliga uppgifter om medborgarna blir så stora, så lättillgängliga och så kombinerbara som de blir i CPR, ändrar faktiskt

offentligheten kring dessa uppgifter sin karaktär. Bl. a. sker det på det sätt som justitieombudsmannen Wennergren beskrev det i ett föredrag i fjol: "Det räcker inte längre att som skyddskriterium uppställa att användningen av persondata som begärs utlämnade kan skada och förklena den enskilde. Denne bör skyddas också mot en användning som, även om den inte direkt skadar honom, ändå måste anses i onödan blotta hans privatliv."

Vidare är det så, att inte mindre än trettio olika avnämare står i kö för att få utnyttja CPR:s möjligheter. Främst i kön står försäkringsbolaget Skandia och Bankföreningen. Om dessa skrev riksskatteverket i september i år till finansdepartementet, att "det är för presumtiva avnämare av CPR viktigt att riktlinjerna vad gäller utnyttjandet av registret snarast klarläggs, eftersom en anslutning normalt kräver lång tid för utrednings- och utvecklingsarbete". Det vill man ju livligt instämma i.

Hur dessa 30 avnämare kommer att utnyttja CPR är också av intresse, inte bara för dem själva och för finansdepartementet utan även för alla medborgare som är instoppade i systemet och som inte har minsta möjlighet att kontrollera vilka uppgifter om dem som går ut och till vem de går ut.

Vad beträffar sekretessfrågorna i mer teknisk mening är finansministern övertygad om att det på ett godtagbart sätt går att lösa frågan om kontrollen vid terminalförfrågningar. Det är en punkt där man väldigt gärna skulle vilja ha mycket mer ingående insikt i hur det verkligen kommer att gå till, mer ingående än man kan få i en interpellationsdebatt – det skall jag gärna hålla med om – men just så ingående insikter som en dataombudsman eller någonting liknande skulle vara i stånd att skaffa fram.

Som jag framhållit i min interpellation är experterna ganska skeptiska mot nuvarande säkerhetsåtgärder vid terminalerna. Vidare är det så, att när uppgifter går över från en statlig myndighet till en annan, händer det i vissa fall att de ändrar sin sekretesskaraktär. Det som hos den ena myndigheten är skyddat, kan plötsligt bli mycket mindre skyddat, därför att det kommer i en annan myndighets papper respektive dess ADB-system. Detta är en uppgift som sekreteraren i offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén lämnat. Jag kan ta ett exempel som han inte nämnde. Uppgifter om enskilda personer som en läkare, en skolpsykolog eller en socialvardare lämnat till olika myndigheter kan sedan under vissa omständigheter i sammandrag och i en kanske inte alldeles exakt form återkomma hos en annan myndighet i handlingar, som då är offentliga. Att rätta till dessa förhållanden och rätta till de statliga databankernas programmering efter de regler som vi då verkligen vill ha torde icke vara något som görs på en eftermiddag. I varje fall anser jag att sådana saker i mån av behov borde vara klara innan CPR kör i gang nästa år.

Sedan har vi då PAI, det personaladministrativa informationssystemet. Oron för vad som kommer att hända där är ganska stor på många håll. Det är faktiskt inte bara jag som är orolig.

Försöksverksamhet pågår som bekant för fullt, och om jag får citera vad Statstjänstemännens riksförbund skriver om det i sitt remissyttrande,

så säger förbundet att man utomordentligt starkt vill betona vikten av att ofelbart säkra garantier skapas för att i den avsedda databanken inmatade uppgifter inte kan komma i orätta händer och användas för kommersiella eller andra ovidkommande ändamål. Statstjänstemännens riksförbund påpekar att denna aktualiserade och relativt detaljerade databank för statstjänstemän torde komma att väcka intresse och kanske också stark efterfrågan på uppgifter av skilda slag hos rörelseidkare i varierande branscher. SR förutsätter därför att personalorganisationerna ges tillfälle till information och samråd om hur sekretessfrågorna avses att bli lösta, och jag vill mycket starkt understryka detta.

Det är riktigt som finansministern säger i sitt svar, att vad man just nu håller på med att skaffa fram till detta system är uppgifter om samtliga 100 000 statsanställda i Stockholm, deras familjemedlemmar och andra uppgifter som är av betydelse för en eventuell omlokalisering. Men det är bara 6 500 som skall omlokaliseras i första etappen och 17 000 i andra etappen. Vartill behövs då uppgifterna om alla de andra? Detta är uppgifter som bl. a. rör familjemedlemmars förvärvsarbete och deras eventuella pågående utbildning. Uppgifterna kommer delvis fram genom enkäter, och delvis har man hämtat dem från registret över totalbefolkningen. Vidare finns i detta register uppgifter om avgångsvägar, dvs. vilka grupper av befattningshavare som fått annan tjänst även när de bytt tjänst på eget initiativ.

Detta är ganska mycket uppgifter. Man frågar sig för det första om de verkligen behövs och för det andra hur länge de kommer att stå kvar. Hur kommer man att vara säker på att de alltid uppdateras? Man kan göra jämförelser med ett annat register, nämligen Bankföreningens missbrukarregister. Personer som missbrukat sina checkkonton förs där upp på en svart lista, och sedan får de inte öppna något nytt konto i någon annan bank heller. Men det registret stryker ut sina svarta får efter tre år, åtminstone säger man så.

Hur länge kommer uppgifterna om de ännu inte utlokaliserade statstjänstemännen och deras familjeförhållanden att stå kvar, och vad har tjänstemännen för möjlighet att kontrollera att uppgifterna där är och förblir korrekta? Dessa frågor är så mycket viktigare som uppgifterna tydligen inte bara är hämtade genom direkt utfrågning utan från andra register, den enskilde tjänstemannen helt ovetande.

Vidare kan man peka på sådant som uppgifter om blivande lärares psyken, som man försökt få fram genom s. k. attitydtest på lärarkandidater. I Umeå har lärarkandidaterna protesterat mot att de avtvingats djupgående personliga bekännelser och ställningstaganden under ett anonymitetsskydd som även projektledarna erkänner vara undermåligt. Det skulle också vara roligt att veta vad det kan finnas för garantier för att den sortens uppgifter inte kommer att följa de blivande lärarna under hela deras liv eller så länge de finns upptagna i PAI.

Jag kan inte låta bli att citera vad en annan dataexpert, nämligen professor Goldberg i Göteborg, har sagt om just sådana här situationer: "Med riklig tillgång till data kan medvetandet om bristerna i underlaget försvagas och de på underlaget baserade slutsatserna tillmätas högre grad av giltighet och tillförlitlighet än de egentligen förtjänar."

Ju större de statliga informationssystemen blir och ju lättare det blir att koppla ihop uppgifter från det ena till det andra -- t. ex. från inskrivningsverket med alla dess långtgående analyser av de inskrivnas psykologiska och sociala status med uppgifter som eventuellt kan hämtas från arbetsgivare, skatteverk och polis -- desto viktigare är det att insynen från de enskilda i detta väldiga maskineri verkligen håller takt med informationssystemens tillväxt, och jag är inte absolut säker på att den gör det för ögonblicket.

Jag vill därför till slut anföra fem punkter som angår kvaliteten -- från medborgarnas synpunkt -- på de statliga ADB-systemen, och jag vill gärna veta om de kvalitetskrav som jag här ställer upp även ligger herr finansministern varmt om hjärtat.

1. Vi får inte låta offentlighetsprincipen förvandlas av datorerna till en förevändning för myndigheterna att undandra sig insyn och kontroll.

2. Vi måste ha informationsspärrar som hindrar att data som har insamlats för ett syfte av staten på okontrollerat sätt används för ett helt annat syfte, som inte var avsett från början.

3. Medborgaren måste ha rätt att veta vad som står i hans personliga data, hur de än från början har insamlats, och ha rätt att korrigera dem.

4. Vi måste ha ett verkligt tillförlitligt tekniskt kontrollsystem vid användandet av data, så att vi kan vara fysiskt säkra på att de bara kommer fram till behörig person.

5. Medborgarens krav på skydd mot för mycket insyn och onödigt inträngande i privatlivet skall gå före förvaltningens krav på förenkling och rationalisering av arbetet i sådana situationer, där ett sådant val måste göras.

Vilka utsikter finns det att dessa krav kommer att bli tillgodosedda i de datasystem som nu utarbetas på regeringens direktiv och under dess överinseende?

Herr finansministern STRÄNG:

Herr talman! Jag är inte beredd att på rak arm redovisa mina egna uppfattningar om interpellantens fem punkter. Jag vill nog först se materialet och sedan dra slutsatser om det i det materialet finns någonting som bestyrker de farhågor som interpellanten framför.

Vi har för det första det centrala personregistret, som riksskatteverket nödvändigtvis behöver. Det är ju bara en utbyggnad av det gamla folkbokföringsregistret, och kravet att svenska folket skall vara folkbokfört slipper vi aldrig undan. För att man inte genom detta skall göra några angrepp på personlig integritet och sekretess har emellertid, som framgår av mitt interpellationssvar, riksskatteverkets hemställan om att få ta registret i bruk översänts till offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén, där det sitter ledamöter från denna kammare som har att bevaka just integritetsskyddet för den enskilda medborgaren.

När det gäller det andra systemet, det personaladministrativa informationssystemet, har jag meddelat att regeringen under våren 1972 kan beräkna att få det redovisat från statskontoret, som nu utarbetar detta.

Vi har också ansett det erforderligt med en viss registrering av personaldata med hänsyn till lokaliseringspolitikens krav. För egen del

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. dataregistre-
ringen av med-
borgare*

betraktar jag de uppgifter som här skall tas fram som högst banala och opersonliga. Det är födelsedata, utbildningsfrågor – t. ex. vilka examina man har bakom sig, om man passar till det och det. Det är ju de vanliga data som varje arbetsgivare behöver när det är fråga om personalärenden. Det kan vara något så enkelt som att man ur ett datamaterial får besked om när vederbörande kommer upp mot den nedre pensionsgränsen: det är ju rätt mänskligt om arbetsgivaren får reda på det i god tid med hänsyn till utannonsering av platsen och – om det rör högre tjänster -- bedömningar om hur han skall ersättas. Jag betraktar följaktligen detta som tämligen banala frågor.

Skulle det visa sig att man i sin dataiver ger sig in på omraden som är kränkande för den personliga integriteten, har vi som sagt uppmärksammat det genom den offentlighets- och sekretessutredning som arbetar med frågorna och som har fått tillfälle att se på de förslag som läggs fram.

I sak är det väl egentligen inte någon skillnad mellan interpellanten och mig, om vi är överens om att det finns saker och ting som varje person bör ha rätt att ha för sig själv. Så långt är vi alltså helt eniga. Jag kan emellertid inte underlåta att göra en reflexion. Jag satt i går med ledningen för en mycket väsentlig organisation i det här landet och diskuterade bl. a. de här frågorna, och då fick jag många anmärkningar mot att inte staten hade utvecklat sitt datasystem på ett snabbare och effektivare sätt. Man menade bl. a. att arbetsförmedlingsverksamheten, som ju också är en fråga om att testa vilka uppgifter en person duger till, genom en sådan utveckling skulle bli snabbare och effektivare.

Man har således ett intresse av att använda datatekniken i effektiviserings syfte, och det intresset kan ibland konfronteras med intresset hos den enskilda individen av att ha sin person för sig själv. Jag hoppas att vi som hanterar de här frågorna skall kunna ha ett sådant förtroende för varandra att det sunda förnuftet och därmed också den riktiga kompromissen blir resultatet.

Fru ANÉR (fp):

Herr talman! Jag tackar finansministern för det här svaret med, men jag skulle vilja ställa en fråga. Min interpellation gick egentligen ut på en tidsfråga, nämligen: Vilket kommer först, det färdiga CPR-systemet eller den färdiga offentlighets- och sekretessutredningen? Det skulle vara väldigt roligt att få höra om denna fråga över huvud taget går att få svar på eller om det går att få någon antydning om svaret på den.

Herr finansministern STRÄNG:

Herr talman! Jag har inte direkt undersökt när offentlighets- och sekretessutredningen kan vara färdig. Jag vet att den har arbetat energiskt. Det kan emellertid tänkas att den kommer efter, och det är ju därför som den har fått de här ärendena för ett remissyttrande, för den händelse den skulle behöva ta någon längre tid på sig.

Herr HUGOSSON (s):

Herr talman! Intresset för integritetsfrågorna och ADB-frågorna blev stort hos folkpartiet i samband med folk- och bostadsräkningen 1970.

Före debatten om den var det ingen från folkpartiets sida som drev de här frågorna i riksdagen.

1967 interPELLERADE jag dåvarande justitieministern Kling om de här frågorna, och han hävdade då att integritetsskyddskommittén eventuellt skulle ta upp dem. Vid närmare undersökning visade det sig att så inte skulle bli fallet. Då var vi ett antal socialdemokrater som 1969 motionerade i frågan, och resultatet av den motionen blev bl. a. att offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén kom till för att se över detta viktiga område: integritet i datasamhället. Det var inte bara den offentliga sektorn som skulle granskas utan även den privata, speciellt på kreditupplysningssidan. Vi fick också en särskild kreditupplysningsutredning.

Jag gläder mig åt att man är intresserad för de här frågorna i folkpartiet. De fem punkter som fru Anér här har tagit upp återfinns samtliga i den motion som Kaj Björk och jag väckte 1969 men som på intet sätt tycktes vara av intresse för folkpartiet när den behandlades i allmänna beredningsutskottet.

Jag vill med detta ha sagt att vi – jämfört med alla andra länder, tror jag – har kommit väldigt långt på det här området. Vi har utredningar på gång som håller på med lagstiftningsarbete. Jag sitter med i både offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén och kreditupplysningsutredningen, och jag har ingen anledning att här närmare diskutera vilka överväganden som äger rum i de här båda kommittéerna. Men jag kan säga så mycket som att en speciell datalagstiftning kommer att föreslås av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén, och jag tror att det kommer att ske under första hälften av nästa år. För att man skall få en fullständig kontroll på det här området är det inte endast erforderligt med en allmän lag, utan man måste också gå in och göra förändringar i tryckfrihetsförordningen. Ett ärende där länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län vägrade lämna ut uppgifter från sina magnetband överklagades nämligen, och regeringsrätten ansåg att denna information är allmän handling. Först efter en ändring i tryckfrihetsförordningens 2 § kan man således få ett fullständigt sekretesskydd och ett fullständigt skydd för den personliga integriteten.

Det är intressant att notera att fru Anér, när hon diskuterar dessa frågor, gör det endast med tanke på den offentliga sektorn. Men vi har minst lika personorienterad information i databanker på den privata sektorn, och det finns därför anledning att i den kommande lagstiftningen inte enbart reglera den offentliga sektorn utan jämväl den privata.

Jag har velat framföra dessa synpunkter just med tanke på den tidsaspekt som fru Anér drar upp i sin interpellation, och jag tror inte att det föreligger någon risk för att några större olyckor skall hända på integritetsskyddsområdet. Trots att det nu, sedan ett antal år tillbaka, på t. ex. länsstyrelsen finns register över den mantalsskrivna befolkningen med information som är offentlig har det inte redovisats något fall där någon enskild människa har råkat illa ut därför att man har gått över från ett manuellt system till ett maskinellt. Det måste här vara en avvägning mellan effektivitet och integritet, och det finns ingen anledning till att den offentliga sektorn på något sätt skulle avstå från att nyttja den

moderna teknik som ADB innebär.

Vidare sitter fru Anér med i en nyligen tillsatt utredning, som bl. a. har att syssla med samordning av de statliga databankerna – så fru Anér får möjlighet att även i det utredningsarbetet göra en insats.

Fru ANÉR (fp):

Herr talman! Jag måste säga till herr Hugosson att vad jag frågade om i dag handlade om de statliga databankerna, eftersom det är dem herr finansministern är ansvarig för. De andra frågorna tar vi upp i andra sammanhang, och jag underströk särskilt att en av de saker som kan bli – och i varje fall är – betänkelig ur den kanske dåligt informerade allmänhetens synpunkt är just sammankopplingen av de stora statliga databankerna med stora enskilda avnämare av typen Bankföreningen och försäkringsbolagen.

Sedan sitter jag faktiskt inte i den utredning som skall diskutera sammankopplingen av de statliga databankerna, utan i en annan som heter Dataindustriutredningen, men det är kanske en mindre viktig upplysning.

Herr HUGOSSON (s):

Herr talman! Om fru Anér, som är så intresserad av de här frågorna, har följt med i det som hänt vet hon att OSK fick tilläggsdirektiv i väras, som innebar att offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén när det gällde datafrågor skulle se det hela generellt, inte bara för den offentliga sektorn utan jämväl för den privata. Utifrån lagstiftnings-synpunkt, och framför allt ur integritetssynpunkt, finns det enligt min mening ingen som helst anledning att göra någon skillnad mellan den offentliga sektorn och den privata. Jag kan inte heller se att det är något fel om det kan ske ett utbyte av datainformation mellan å ena sidan den offentliga sektorn, å andra sidan den privata sektorn, om man nämligen skapar fullgott sekretesskydd för medborgarna.

Fru Anér exemplifierade med att Försäkringsaktiebolaget Skandia får information. Ja, det är väl utomordentligt värdefullt ur försäkringstagar-nas synpunkt, ty därigenom erhåller försäkringstagarna bättre garantier för att det inte uppstår några fel i försäkringsregistret. Det är därför man har lagt upp försäkringsnumren efter folkbokföringsnumren.

Men det är alldeles uppenbart – och där delar jag fullständigt fru Anérs uppfattning – att vi måste ha en lagstiftning och ett kontrollorgan. Om det skall kallas för dataombudsman eller databanksinspektion spelar ju här ingen roll. Men jag vill understryka att ur lagstiftnings-synpunkt skall vi inte ha en särskild lagstiftning för den offentliga sektorn och en annan lagstiftning för den privata sektorn, utan det gäller att finna någon form av lagstiftning som täcker hela fältet.

Överläggningen var härmed slutad.

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. betygs-
systemet inom
skolväsendet*

Herr utbildningsministern CARLSSON erhöll ordet för att besvara herr *Richardsons* (fp) den 4 november framställda interpellation, nr 195, och anförde:

Herr talman! Herr Richardson har frågat mig *dels* i vilken utsträckning förändringar inom det gymnasiala skolestadiets struktur och rekrytering till olika linjer och kurser har påverkat förutsättningarna för den form av relativ betygsättning som infördes i gymnasiet och fackskolan år 1964, *dels* om man kan tolka vad som sägs i de senast utgivna anvisningarna om "kraven på godtagbart yrkeskunnande" och "de kunskaper och färdigheter, som undervisningen avser att meddela" så, att en gräns mellan "godkända" och "icke godkända" kunskaper och färdigheter de facto skall finnas och markeras i betygen, *dels* vilka erfarenheter som har gjorts beträffande den information till hemmen, som förutsatts ersätta betygen under vissa termer i samband med att antalet betygstillfällen minskat, *dels* ock om jag avser att förelägga riksdagen de förslag till förändringar av nu gällande betygsprinciper, som kan bli resultatet av skolöverstyrelsens utredningsarbete, och när i så fall detta kan beräknas ske.

Herr Richardsons två första fragor har behandlats i propositionen 159 år 1970 angående gymnasieskolan. Vid de överväganden av det framtida betygssystemet som nu på min företrädares uppdrag sker inom skolöverstyrelsen måste hänsyn tas till bl. a. de senaste årens förändringar inom gymnasieskolan. De omedelbara förändringar som beträffande betygsättningen skett i samband med gymnasieskolans införande har varit betingade av önskemålet att skapa ett så enhetligt regelsystem som möjligt i den nya skolorformen.

Erfarenheterna av ett reducerat antal betygstillfällen i fackskolan och gymnasiet är hittills alltför begränsade för att man skall kunna dra några generella slutsatser av dem. Erfarenheten av minskningen av antalet betygstillfällen, främst då inom grundskolan, samlas för närvarande in av skolöverstyrelsen.

Fråga om ändring i regler för betygsättningen har tidigare redovisats för riksdagen. Jag ser ingen anledning att gå ifrån en sådan handläggningsform. Någon tidpunkt för en redovisning av de förändringar, som kan bli resultatet av skolöverstyrelsens utredningsarbete, är det nu inte möjligt att ange.

Herr RICHARDSON (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka utbildningsministern för svaret.

Enligt praxis brukar ju en interpellant kommentera det svar han fått genom att förklara sig mer eller mindre nöjd med det och därmed så att säga betygsätta det. Om jag nu skulle försöka det, så känner jag mig litet tveksam om vilken betygsprincip jag skall använda. De relativa betygen är ju de vanliga nu för tiden men referensgruppen – vi har ju sammanlagt bara 19 statsråd i hela landet – är onekligen i minsta laget och för övrigt identisk med klassen. Jag far därför hålla mig till den gamla typen, den med bokstäver från A till C. Jag kommer då fram till följande.

De två första frågorna är över huvud taget inte alls besvarade.

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. betygs-
systemet inom
skolväsendet*

Utbildningsministern hänvisar till de allmänna ordalagen i en proposition från förra året — just de allmänna ordalag som jag ville ha förtydligade — och dessutom till skolöverstyrelsens betygsutredning. Den vinklingen kan inte ge några poäng, herr statsråd.

Det tredje problemet har heller inte blivit belyst, det finns ändå inget svar att ge, eftersom erfarenheterna är alltför begränsade, heter det. All right! Det kanske är så. Men jag hoppas att det inte skall dröja länge förrän vi får klarhet i hur informationen till hemmen fungerar. Och jag frågade faktiskt inte enbart om gymnasium och fackskola, utan min fråga inkluderade även grundskolan.

Det är egentligen bara på fjärde frågan som jag har fått ett ordentligt svar, men bara på en del av den. Om jag sammanfattar det hela finner jag att slutresultatet är skäligen magert. Ett BC vore väl det mest rättvisa betyget, men man skall ju ta hänsyn till förmildrande omständigheter, och kanslihuset kan väl inte vara någon särskilt bra arbetsmiljö, så jag skall väl sträcka mig till ett B? men då vill jag också säga, att det är tur för utbildningsministern att det gamla flitbetyget är avskaffat, ty svaret tyder verkligen inte på att utbildningsministern har lagt ner någon större möda på den här uppgiften.

För att sedan övergå till litet mera seriösa kommentarer kan jag nämna, att jag efter det att interpellationen framställdes har resonerat med en del studierektorer om hur man skall tolka skolstadgans uttryck "godtagbart yrkeskunnande" och "de kunskaper och färdigheter, som undervisningen avser att meddela". Det är uppenbart att man ganska allmänt tolkar dessa uttryck på det sätt som jag har framställt det i interpellationen, att det alltså de facto skall finnas en gräns mellan "godkända" och "icke godkända" kunskaper och färdigheter. Då utbildningsministern nu inte tar avstånd från sådan tolkning utgår jag ifrån att den är riktig.

Även om svaret på min interpellation inte precis stimulerar till debatt vill jag ändå passa på att framföra några synpunkter och då allra först något beröra den debatt som förts på senaste tiden. Den debatten har tyvärr inte bara varit förvirrad utan också ytlig och lättsinnig. Jag skall inte falla för frestelsen att försöka plocka billiga poäng genom att på samma sätt förenkla problemen. Därför vill jag omedelbart slå fast, att betygsproblemet är oerhört svårt och att det helt enkelt inte finns någon från alla utgångspunkter bra lösning och heller inte kommer att finnas någon, hur många betygsutredningar man än tillsätter. Det är inte bara så, att det är svårt att finna ett praktiskt fungerande system utan alltför många negativa effekter, utan detta är ett svårt problem rent teoretiskt.

Det förhållandet att det för ett antal år sedan inrättades en speciell forskarprofessur i s. k. skalmethodik vid statens samhällsvetenskapliga forskningsråd vittnar så gott som något om att psykologerna av facket själva uppfattar problemet som utomordentligt svårt. Alltför många debattörer bortser tyvärr från detta. Det finns t. o. m. de som vill att experter skall avstå från en vetenskaplig terminologi, ett krav som väl aldrig reses gentemot företrädare för exempelvis medicinsk eller naturvetenskaplig forskning. Därmed är dock inte sagt att betygsutredare och andra inte skall vinnlägga sig om ett enkelt språk och så långt det är

möjligt avstå från ett svårtillgängligt fackspråk. Men att begära att de i lättbegriplighetens intresse skall helt ge upp sin vetenskaps elementära krav på terminologisk klarhet är att gå för långt.

Ett annat beklagligt inslag i betygsdebatten är det förhållandet att många - däribland inte minst politiker - inte vill inse och därmed accepterar vissa realiteter utan hänger sig åt diverse undanflykter eller allmänt välmenande oklarheter. Verkligheten är ju inte alltid behaglig. Jag vill peka på tre sådana faktiska förhållanden. För det första finns det inget betygssystem som helt saknar negativa sidor. Kravet på rättvisa i betydelsen jämförbarhet mellan eleverna kan t. ex. inte förenas med förväntan att betygen skall, som det heter i något sammanhang, vara "ett medel att sporra eleverna i deras arbete". Detta senare kan omöjligt gälla för alla elever. Det finns många andra liknande målkonflikter, som borde klarläggas.

För det andra innebär det grupprelaterade betygssystemet i själva verket en rangordning av eleverna i vad avser prestationerna i ämnet i fråga. Det är bättre - det är åtminstone hederligare - att öppet erkänna detta än att söka smussla undan det. Man spårar faktiskt ibland en viss vacklan t. o. m. i officiella dokument och i uttalanden från högsta ort. Det innebär också att det relativa betygssystemet upplevs som mera hetsande och pressande än ett målrelaterat. Och subjektiva upplevelser är också realiteter att räkna med.

För det tredje är konkurrensen i skolan ofrånkomlig så länge det finns betydligt fler sökande än platser i de skolor eller utbildningsanstalter som eleverna eftertraktar. Ett avskaffande av betygen och införande av inträdesprov skulle givetvis avskaffa betygskonkurrensen men ingalunda konkurrensen om platserna. Det skulle bara ta sig andra former, kanske lika otrevliga eller t. o. m. värre. Det skulle sannolikt också leda till andra mindre tilltalande företeelser, kanske särskilda träningskurser för inträdessökande. En allmän övergång till studielämplighetsprov kan för övrigt också få samma konsekvenser. Uppfinningsrikedomen tycks inte ha några gränser i sådana sammanhang.

Det kan också förtjäna uppmärksammas att konkurrensen i våra svenska skolor är en mild västanfläkt jämfört med den som rader i skolorna i många socialistiska stater, t. ex. Sovjetunionen och Östtyskland. Försöken att framställa konkurrenssituationen i svenska skolor som en följd av vårt ekonomiska system med fri företagsamhet och marknadshushållning är i själva verket inget annat än en grov verklighetsförfalskning.

Det kan kanske, herr talman, synas egendomligt att jag med den inställning jag här redovisat har tagit upp betygsfrågan interpellationsvägen. Det kan förefalla som om jag på allt sätt söker finna ursäkter för den förvirring och alla de missförhållanden och svårigheter som förekommer - jag tror inte det är att ta till för mycket om man talar om betygskaos i vissa fall. Även om man inte negligerar svårigheterna och gör det alltför lätt för sig som kritiker, finns det dock anledning till både frågor och kritik. Införandet av det relativa betygssystemet inom de mera yrkesutbildande linjerna och kurserna inom gymnasieskolan - i de yrkestekniska ämnena i strid mot vad skolöverstyrelsen föreslog från

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. betygs-
systemet inom
skolväsendet*

början har visat sig vara förenat med problem som man inom departementet uppenbarligen inte riktigt förutsett.

Man kan kort och gott säga att förutsättningarna för att en sådan princip skall fungera hyggligt i många fall helt saknas. Centrala prov förekommer inte alls, och elevgrupperna är i många fall mycket små och ofta rätt speciella. Hur många läroplaner det finns inom gymnasieskolan tycks ingen riktigt veta, men det rör sig i alla fall om 500-600. Inom enbart vårdyrkessektorn finns det ett hundratal läroplaner, representerande 60-70 yrkesområden. Många kurser har endast ett fåtal elever. Så är förhållandet även inom andra sektorer. Det finns exempelvis sekretärkurser och kurser i marknadsföring med speciell inriktning på akademiker och med ett fåtal elever. Det finns en ettårig kurs i förberedande scenisk framställning med totalt 16 elever – det är den enda kursen i sitt slag i landet.

Variationen i fråga om förutbildning är också oerhört stor. En del elever kommer direkt från grundskolan med mycket svaga betyg, och det finns åtskilliga som har akademiska studier bakom sig. Konkurrensen är likaledes högst skiftande; i vissa fall kan inte kurserna fyllas, medan i andra fall bara en bråkdel av de sökande kan komma in. Tanken på en betygsättning i enskilda kurser och klasser utifrån ett riksgenomsnitt är därför helt orealistisk och illusorisk. I vissa fall finns, som jag nämnde, en enda kurs i hela landet. Den blir alltså identisk med den referensgrupp som skall vara vägledande för betygsättningen.

Detta problem gäller emellertid inte bara yrkesskolesektorn inom gymnasieskolan, utan också – om än mindre utpräglat – många ämnen i de övriga sektorerna. En studierektor påstod helt nyligen i en artikel i Skolledaren att grundvalen för det relativa betygssystemet – kännedomen om riksgenomsnittet – saknas för samtliga ämnen på tvååriga linjer och för 65 av 75 ämnen på de treåriga linjerna i gymnasieskolan. Att påstå att ett till riksgenomsnittet relaterat betyg i dessa ämnen existerar är i själva verket "vidskepelse, bluff, hyckleri, demagogi", förklarade han.

Det är mot bakgrunden av detta förhållande jag vände mig till landets utbildningsminister för att få veta, om förutsättningarna för det betygssystem som nyligen genomförts i hela gymnasieskolan med dess oerhörda variationsrikedom verkligen existerar. Statsrådet Carlsson hänvisar mig nu till skolöverstyrelsens betygsutredning. Jag förstär att det har varit frestande att göra så, och det kan väl också i och för sig te sig rimligt. Men frågan har genom bristande samordning och dålig överblick hamnat i ett mycket olyckligt läge genom att de organisatoriska förändringarna av gymnasieskolan tidsmässigt kommit att sammanfalla med betygsutredningen.

Situationen är i korthet följande. Kungl. Maj:t uppdrog åt skolöverstyrelsen den 3 oktober 1969 att utreda betygsfrågan. Det fanns emellertid inget nämnt om de speciella problem som ofelbart skulle komma i samband med integrationen av yrkesskolan med gymnasium och fackskola. När så betygsfrågan berördes i propositionen om denna integration i november förra året, hänvisades till detta utredningsarbete. Det resulterade så småningom i ett förslag – det kom i februari i år –

som skickades ut på remiss. Förslaget innebar en övergång till ett mera målrelaterat system. Men innan remisstiden gått ut och alltså innan SÖ tagit slutlig ställning och därmed slutfört det uppdrag som gavs av regeringen i oktober 1969, utfärdade regeringen bestämmelser som innebar att yrkesskolesektorn skulle övergå från just ett målrelaterat betygssystem till ett grupprelaterat, dvs. man gjorde i april i år precis tvärt emot vad SÖ:s betygsgrupp i februari föreslog att man skulle göra. Resultatet kan tänkas bli att man inom yrkesskolesektorn just under det här läsåret får gå över till ett nytt system med de besvär och det trassel det innebär för att efter ett par år gå tillbaka till ett tredje system, som till yttermera visso bygger på samma principer som man nu helt brådstörtat fått lov att överge och som dessutom visat sig fungera ganska bra.

Jag vill sluta med att fråga utbildningsministern, om han tycker att detta är en tillfredsställande ordning. Är denna brist på samordning försvarlig? Är det verkligen exempel på en god metodik i reformeringen av vart skolväsende?

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Herr Richardson började sitt anförande med att skapa en viss rollfördelning, där han själv utnämnde sig till professor eller lärare och gjorde mig till elev. Efter detta kan jag ju inte återgälda vänligheten att sätta betyg på frågorna, eftersom eleven som bekant inte får betygsätta sin lärare. Jag får fränga den delen av inlägget.

Jag utgick i mitt svar från att herr Richardson, eftersom vi befinner oss i slutskedet av riksdagen och är uppe i ett intensivt budgetarbete, har tagit hänsyn till de svar jag under senare tid givit i en rad sammanhang om betygsättning. Det väsentligaste är emellertid som herr Richardson själv erkände att skolöverstyrelsen har haft ett utredningsarbete i gång, där lärare, föräldrar och elever varit representerade i referensgrupper.

Tiden för det utredningsarbete, som nu är föremål för remissbehandling i över hundralet instanser, har förlängts till 1 juni. Det är alltså meningen att man nu skall utnyttja denna tid för att lokalt ute i landet diskutera betygsfrågan i hela dess vidd för att vi om möjligt skall få fram principer som är bra och vettiga och till vilka så många som möjligt kan ansluta sig. Då är det naturligt att jag inte ger något stort och utförligt interpellationssvar i kammaren – än mer naturligt är det att jag inte genom hårda formuleringar binder mig för framtiden. Jag vill naturligtvis avvakta remissomgången och den diskussion som glädjande nog nu kommit till stånd.

När det gäller utvärderingen av hittillsvarande erfarenheter har jag frågat det ansvariga verket om man är beredd att redan nu göra ett ställningstagande. Jag har fått till svar att man anser tiden för kort. Då förutsätter jag att herr Richardson vill ha vara experters bedömningar och inte ett fritt gissande från min sida. Jag har som förälder haft erfarenhet av den nya direktkontakten med lärarna, och denna personliga erfarenhet är mycket positiv. Om det är den herr Richardson efterlyser kan jag ge honom detta svar, men jag förutsätter att det är det ansvariga verkets bedömningar av systemet i sin helhet som han vill ha. Där anser man

emellertid att man behöver längre tid innan det går att ta ställning och ge ett underlag för slutsatser.

Det som var vårt problem när vi skulle genomföra gymnasieskolan - det berördes också delvis av herr Richardson i hans inlägg - var kort och gott frågan om vi i den nya gymnasieskolan skall ha två skilda system eller om vi skall satsa på ett gemensamt system även med de särskilda hänsyn man naturligtvis får ta. För oss var det ganska klart att vi inte skulle spalta upp den nya gymnasieskolan på det sättet. Jag tror att det skulle ha inneburit vissa risker för den nya gymnasieskolan. Jag undrar om inte herr Richardson erkänner att en sådan utväg hade haft vissa faromoment. Jag vill särskilt framhålla att skolstadgans bestämmelser om att betyg ej sätts om eleven ej uppfyller kraven på godtagbart yrkeskunnande i ett ämne som avser yrkeskunnande i inskränkt mening inte kan eller får ges tolkningen att begreppen Godkänd och Icke godkänd införts för gymnasieskolans del. I andra ämnen sätts enligt skolstadgan inte betyg, om elev på grund av långvarig frånvaro, försummelser, handikapp eller annan särskild omständighet ej uppnått de kunskaper och färdigheter som undervisningen avser att meddela.

Denna regel erätter två äldre bestämmelser för gymnasiet. Enligt den ena skulle betyget 0 ges i stället för betyget 1, om synnerliga skäl föreligger. Enligt den andra bestämmelsen kunde rektor bestämma att betyg inte skulle ges, om elev varit frånvarande längre tid.

Man måste alltså, om vi tar de här praktiska linjerna, nå en viss miniminivå för att få betyg. Om vi tar en pojke eller flicka - förhoppningsvis - på el-tele måste man för att kunna klara jobbet och för att undvika direkta risker i arbetet ha en viss minimumnivå på kunskaperna. I de teoretiska ämnena för allmän behörighet kan man inte bara gå upp och anmäla sig för tentamen, utan man måste ha en viss minimumnivå på kunskaper även där. Jag har i annat sammanhang lämnat besked på den punkten, men jag har velat upprepa det i detta svar för att det inte skall föreligga några missförstånd.

Herr RICHARDSON (fp):

Herr talman! Jag tackar utbildningsministern för det kompletterande svaret. Skulle jag betrakta det som en fyllnadsprövning kanske man t. o. m. kunde tänka sig någon höjning av betyget.

Det var välgörande att det blev klarlagt detta med miniminivå. Utbildningsministern antydde de problem som låg i botten av den här frågan, nämligen kravet på enhetlighet. Man kan väl säga rent allmänt att just enhetlighet för att inte säga uniformitet utmärker det svenska skolväsendet. Det är självfallet i många stycken en styrka men det kan också vara en svaghet. Vi upplever det i vissa fall när det gäller enhetliga bestämmelser t. ex. beträffande statsbidraget, avsett att gälla generellt trots mycket skiftande lokala förhållanden. Jag är övertygad om att vi nu upplever samma problem genom att vi tillämpar ett och samma betygssystem över hela skolsystemet, när samtidigt förutsättningarna är så skiftande i gymnasieskolan med små kurser och mindre linjeavdelningar.

Utbildningsministern avstod sorgfälligt från att kommentera de sista

frågorna som jag ställde, de som just belyser planeringen av det hela. Personligen hade jag önskat att den här betygsfrågan hade varit klarlagd innan vi hade kommit i den här situationen och att man hade övergått till ett betygssystem av mera absolut karaktär. Då hade man inte behövt komma i detta dilemma, och samtidigt hade man över hela linjen fått ett system som skulle fungerat bättre. Det är ändå ofrånkomligt att det varit en brist i planeringen som gjort att de här mindre gynnsamma situationerna uppkommit.

Herr NORDSTRANDH (m):

Herr talman! För att vi inte skall slinka förbi svaret från utbildningsministerns sida på herr Richardsons fjärde fråga, vilket vi tycks vara på väg att göra nu, skall jag be att få ta upp den. Utbildningsministern säger i svaret: "Fråga om ändring i regler för betygssättningen har tidigare redovisats för riksdagen. Jag ser ingen anledning att gå ifrån en sådan handläggningsform." Detta är naturligtvis riktigt som ett allmänt uttalande och det instämmer jag helt i. Och jag förutsätter att frågan om betygssättning i skolorna återkommer till riksdagen, när vi nu snart får ett nytt system.

Men jag skulle vilja illustrera vad det är som sker trots talet om att riksdagen har tagit befattning med och förutsatts även i fortsättningen ta befattning med betygssättningssystemet. I grundskolepropositionen, nr 54 år 1962, uttalas av dåvarande departementschefen, att betyg i grundskolan skall utfärdas vid slutet av vårterminerna i årskurserna 2—5 samt därefter vid slutet av varje termin. Det hade riksdagen ingenting att erinra emot. Men sedermera har, utan att riksdagen beretts möjlighet att avge synpunkter på frågan, administrativa beslut fattats som innebär bl. a. att betyg skall ges i årskurserna 3, 6 och 7 vid slutet av vårterminen och i årskurserna 8 och 9 vid slutet av varje termin samt att skolstyrelse får besluta att betyg i årskurserna 3 och 6 skall ersättas med annan form av besked.

Det är alltså betydande förändringar i betygssättningssystemet. Sedan må man kalla det försöksverksamhet eller vad man vill. Ty att *inte* ge betyg är helt självklart också en förändring av ett system.

Vad beträffar det gymnasiala stadiet framgår av propositionen 171 år 1964 att betyg i gymnasiet skall förekomma varje termin. Det hade riksdagen inte heller något att erinra emot. Men sedan har det onekligen skett en del. Man kan väl nästan säga att det nu på sistone har utbrutit rena oredan.

Skolöverstyrelsen har nyligen upphävt sitt beslut — som den alltså har kunnat göra enligt en punkt som under denna tid har införts i skolstadgan — att slopa höstterminsbetyget i årskurs 2 av gymnasiet. Möjligen ligger det ett regeringsingripande bakom denna ändring. Men samtidigt har skolöverstyrelsen meddelat att man inte avser att utnyttja sin befogenhet enligt 9 kap. 33 § punkt 1 i skolstadgan att betyg i ett ämne vid slutet av varje termin, under vilket ämnet förekommer, skall sättas i den mån SÖ inte bestämmer annat för viss termin.

Detta skolöverstyrelsens beslut innebär att skolöverstyrelsen upphävt hela sitt beslut av den 17 april 1970, att betyg inte skall utfärdas vid

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. betygs-
systemet inom
skolväsendet*

höstterminens slut i årskurs 1 av gymnasiet och fackskolan samt i årskurs 2 av gymnasiet. Ändring igen alltså! I och för sig har jag ingenting emot att dessa ändringar görs, ty jag har den uppfattningen att betyg skall sättas i de flesta av klasserna och årskurserna – möjligen någon undantagen. Jag uttalar alltså ingen kritik ur den synpunkten. Men vad som är allvarligt – och det framträder ju mest när det gäller gymnasieskolan – är detta hoppande hit och dit. Först slopas höstterminsbetyget. Sedan sätts det in. Elever och lärare har under tiden inställt sig på en ordning. Så får man plötsligt order att en annan ordning skall gälla. Det kan ju inte vara riktigt. Detta är alltså exempel på vad man kan åstadkomma den administrativa vägen, medan det klart sägs av utbildningsministern att ändringar i reglerna skall redovisas för riksdagen och att riksdagen skall få ta ställning. Jag tycker nog inte att den i verklig mening har fått göra det.

Jag vill alltså slå fast, att formerna för och effekten av betygssättningen framför allt i gymnasieskolan men även i vissa klasser i grundskolan har en mycket vid verkan. Med betygssättningen i gymnasieskolan sammanhänger bl. a. i varje fall enligt hittills rådande system tillträdet till högre studier. Frågan om betygssättningen har en sådan storleksordning och samhällsbetydelse att den inte i alltför stor utsträckning – något kan väl inte undvikas om man skall ha en försöksverksamhet, vilket jag inte i och för sig sätter mig emot – får behandlas allenast i departement och ämbetsverk. Skulle det göras ingrepp av betydande omfattning, menar jag att man får återkomma till riksdagen. Jag ser att det också är utbildningsministerns mening och hoppas att han fattar detta i den vidare bemärkelse som jag nu har velat illustrera.

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Jag vill på herr Nordstrandhs fråga bara än en gång bekräfta att det är min avsikt att när vi fått förslag från skolöverstyrelsen återkomma till riksdagen med frågan i hela dess vidd.

Sedan vill jag bara för ordningens skull understryka att det herr Nordstrandh tog upp om betygsfrågan i gymnasiet, om vilket skolöverstyrelsen och regeringen inte hade fattat beslut, diskuterades i denna kammare för 14 dagar sedan. Jag tyckte därför att vi nu inte återigen skulle behöva uppta tiden med den frågan. Men det som herr Nordstrandh huvudsakligen önskar få till stånd är en betygsdiskussion när vi har fått förslaget från skolöverstyrelsen. Detta har jag givit besked om i mitt första svar, som jag härmed återigen har bekräftat.

Till herr Richardson vill jag bara säga följande. Det är klart att det hade varit en fördel, om man hade haft ett betygssystem klart att tillämpas i samma ögonblick som gymnasieskolan började fungera. Men verkligheten formar sig ju inte alltid på befallning, och det tog mycket lång tid även efter det att betygsutredningen hade framlagt sitt förslag innan någon verklig diskussion uppstod. Det är först under de senaste en å två månaderna som debatten verkligen kommit i gång. Under sådana förhållanden tror jag att det är mycket viktigt att en dylik diskussion inte föregrips eller stryps genom att politikerna fattar beslut medan den pågår eller innan den på allvar har börjat. Jag tror därför att det är klokt, trots

att det innebär vissa nackdelar för departementet även från andra utgångspunkter, att vi får en längre remisstid och att vi äntligen diskuterar igenom hela betygsfrågan.

Jag är inte så säker på att man i dag hyser samma kritiska inställning till det relativa betygssystemet som för ett halvt år sedan. Jag tror att en rad missförstånd om det systemet nu börjar klaras upp därför att kunskaperna om det relativa betygssystemet genom denna diskussion blir större. Därför har jag sett det som mycket viktigt att vi politiker inte nu skall binda oss för den ena eller den andra lösningen utan i stället skall säga: Låt oss nu ha en bred betygssdiskussion och om möjligt hitta ett system som de allra flesta kan ansluta sig till och finna vara en någorlunda rimlig lösning!

Vi har väl nu lärt oss att det idealiska betygssystemet inte existerar, men vi måste hitta ett system som fungerar någorlunda hyggligt och som de som är mest berörda härav, nämligen eleverna och lärarna, kan tycka att det är riktigt att satsa på.

Herr NORDSTRANDH (m) kort genmäle:

Herr talman! I det sista resonemanget är jag helt ense med utbildningsministern. Denna fråga måste nu diskuteras ordentligt, så att vi kommer fram till något definitivt, om man kan tala om definitivt i detta sammanhang, i varje fall till något som har långtidsverkan. Jag vill säga till utbildningsministern att jag givetvis är medveten om att man haft uppe i riksdagen frågan om den hoppande betygssättningen i gymnasiet. Jag tycker dock att det kan understrykas ytterligare en gång, för att det icke må falla utbildningsministern ur minnet, så mycket som han har att tänka på.

Slutligen vill jag tolka ett annat yttrande av utbildningsministern här på det sättet, att det fr. o. m. nu inte kommer att vidtas några ytterligare förändringar i fråga om betygssättningen, förrän Kungl. Maj:t har varit vänlig att inhämta riksdagens synpunkter på frågan om formerna för betygssättningen i skolan. Kan vi lita på det?

Herr STÅLHAMMAR (fp):

Herr talman! Jag vill ta upp de erfarenheter som utbildningsministern i sin egenskap av förälder gjort och som han redogjorde för. Det var mycket intressant att höra att han tycker att skolan fungerar bra utifrån den synpunkten sett.

Alla föräldrar skall kunna skicka sina barn till skolan med samma förtroende, heter det. Det förutsätter att man skall vara så väl informerad som möjligt om den verksamhet som skolan bedriver, både vad det gäller målsättning, verksamhetsformer och innehåll. Det står också mycket klart och tydligt i både läroplaner och skolstadgor att skolan och hemmet skall förtroendefullt samverka med varandra och att initiativet till denna samverkan skall komma från skolan.

Då frågar man sig hur denna samverkan egentligen gått till. Tidigare fanns det av tradition vissa kanaler för kontakten mellan skola och hem. Det vanligaste var kanske att föräldrarna tittade på barnens läxor. Den möjligheten till kontakt har ju i rätt stor utsträckning försvunnit, och det

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. betygs-
systemet inom
skolväsendet*

kanske man inte skall beklaga i alla sammanhang. Men även i rätt sen tid har barnen i alla fall haft böcker med sig hem, och de har haft individuella uppgifter och liknande. Föräldrarna kunde titta i barnens böcker och på så sätt få en uppfattning om vad barnen sysslade med i skolan. Nu har den ekonomiska situationen i många kommuner blivit sådan, att eleverna inte får några böcker att ta med sig hem, utan böckerna finns i stället på skolan. Även den kontaktmöjligheten har alltså försvunnit.

En tredje möjlighet till kontakt har betygen utgjort. De har gett information till föräldrarna om den nivå som eleverna nått i undervisningen eller om den prestation de utfört i förhållande till andra elever i klassen, gruppen eller årskursen.

En fjärde möjlighet har varit åhörardagar och föräldramöten. Alla som arbetar i skolan praktiskt vet att åhörardagar och föräldramöten fungerar oerhört dåligt — sämre ju högre upp i årskurserna eleverna kommer.

Man hade väntat sig att det i detta läge skulle tas initiativ till att försöka finna nya former för att öka samverkan mellan skola och hem, så att det blir möjligt att leva upp till målsättningen att föräldrar och skola skall samarbeta. Men i det läget tar man bort betygen i vissa årskurser. En av betygens uppgifter var att informera föräldrarna. För övrigt har betygen haft uppgiften att vara motivationsskapande, diagnostiserande, att vara ett sätt för urval osv. Samtidigt som man tar bort betygen inför man en form av standardiserad föräldrakontakt; föräldrarna skall få träffa läraren en kvart. "Ge mig en kvart om läsåret och jag skall ge dig en god information" skulle man kunna sätta som motto för detta.

Det bästa hade väl varit att behålla betygen — eventuellt hade man kunnat ändra dem så att de fyller alla de krav vi ställer på dem — och komplettera betygen med ordentliga möjligheter till annan föräldrakontakt. I stället tar man bort den möjlighet till kontakt som betygen erbjuder och ersätter den med en standardiserad och formaliserad föräldrakontakt som inte alls har den spontanitet som är nödvändig och som kan ge den äkta information som man vill att föräldrarna skall kunna få.

Därför skulle jag till slut vilja fråga utbildningsministern om han ändå inte är beredd att i stället för att enbart diskutera betygen — om betygen skall finnas kvar i nuvarande eller annan form kommer vi ta ställning till senare — också se till att skolan får möjligheter att informera föräldrarna om barnens situation och detta även i andra former än genom betyg och den standardiserade information som en kvarts timmes sammanträffande varje läsår innebär.

Herr TAUBE (fp):

Herr talman! Anledningen till att jag hoppar in i denna debatt är att jag därmed vill undvika att ställa en enkel fråga eller en interpellation, något som jag annars hade tänkt göra. Men det finns ju redan så många enkla frågor och interpellationer att jag vill undvika att öka antalet.

Idag damp det ned ett brev hos oss. Vi har en tolvårig son som går i 6:an. Vi kallades genom detta brev till information tisdagen den 7 december angående studievelet i årskurs 7. Det är alltså ett viktigt val

som skall göras. I brevet heter det att enligt gällande bestämmelser skall studieväg på högstadiet väljas av föräldrarna i samråd med eleven. Ja, det är inte så lätt för oss föräldrar att välja, eftersom vi inte vet vad pojken går för. Det var så många år sedan han fick betyg senaste gången – jag tror det var tre år sedan – och därför vet jag mycket litet om på vilken nivå han ligger. Man frågar givetvis lärarna, men det blir ofta ett halvhjärtat svar. Man får inte reda på klart och tydligt om barnen är dåliga i ett ämne, utan det är så där "något så när". Jag trodde att han skulle få betyg, man kan inte följa med alla skolfrågor. Men sedan står det i brevet från skolan: "Jag vill i detta sammanhang erinra om att betyg vid höstterminens slut utdelas endast i årskurs 8 och 9." Och observera sedan följande egenartade mening: "För att Ni, trots betygens slopande, skall få en uppfattning om Era barns skolprestationer kommer klassföreståndarna att inbjuda till personliga samtal." Det är en negation i uttrycket "För att Ni trots betygens slopande", jag drar av detta den slutsatsen att lärarna anser att det är negativt att betygen slopats.

Den sista meningen lyder: "Elevernas valblanketter skall ifyllda och undertecknade vara klassföreståndaren tillhanda senast fredagen den 28.1.1972."

Om vår pojke hade fått ett betyg vid höstterminens slut, skulle man – antingen med bra eller med dåligt humör – ha kunnat diskutera igenom hans framtid under julen. Man kunde ju då kanske ha gått in på den linjen att han kanske inte är så bra i skolan och att han därför bör ta praktiskt arbete. Men det kan också hända att han är mycket bra. Jag vet mycket litet om detta.

Jag beklagar livligt att betygen är slopade, och jag förstår *definitivt* inte att höstterminens betyg slopas i klass 6, när eleven står inför ett linjeval. Ett av de viktigaste betygen är ju just betyget från höstterminen i klass 6. Jag vill säga att det är viktigare med betyg vid höstterminen i 6:an än på vårterminen i 6:an, ty vid vårterminens slut har barnen redan valt linje.

För att undvika att besvara kansliet och kammaren med en enkel fråga ville jag fråga utbildningsministern, om han anser att det är så välbetänkt att slopa höstterminens betyg i klass 6, då eleverna står inför ett linjeval, som kan vara avgörande för hela deras framtid. Detta kan leda till – genom att barnen inte får betyg och genom att vi föräldrar tror så gott om våra barn – att tillströmningen till den akademiska banan i framtiden blir alltför stor genom att man ofrivilligt tvingar in barn på den akademiska vägen, trots att de kanske är bättre lämpade för praktiskt arbete. Vad vet jag! Jag har inga betyg att gå efter. Svaret blir alltid något mitt emellan. Läraren vill inte gärna sära en pappa som kommer för att fråga hur hans pojke anpassar sig i studierna.

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Det står i bestämmelserna att man som ersättning för de borttagna betygen och som komplement till de betyg som fortfarande finns kvar bör ge en så systematisk information som möjligt om elevens prestationer och utveckling.

Jag tror att den senaste talaren, herr Taube, underskattar våra lärare,

om han anser att de inte skulle ha förmågan att tala om ungefär – och mycket mera nyanserat och i bättre former – muntligen vid en sådan här kontakt var barnet i fråga står kunskapsmässigt, vilka förutsättningar i framtiden som läraren bedömer att barnet har och i övrigt vilka svagheter och vilken styrka i olika ämnen som vederbörande barn har.

För min del värdesätter jag tveklöst en sådan kontakt mycket högre än ett betyg. Jag tror att den ger bättre vägledning för föräldrarna.

På herr Taubes konkreta fråga kan jag säga att det beträffande höstterminen i 6:e arsklassen övervägs om man möjligen skall vidta en justering. Det är en av de punkter i den praktiska utvärderingen av det nya betygssystemet som kommit upp till diskussion. Men jag vill självfallet inte nu medan den stora betygsdiskussionen pågår ta ställning till den konkreta punkten. Jag kan bara i dag bekräfta att frågan aktualiserats, och en sådan bekräftelse är kanske vad herr Taube ville ha.

Herr TAUBE (fp):

Herr talman! Jag tackar herr statsrådet för svaret. Jag skall inte komma med någon enkel fråga, ty jag har fått ett svar som jag tyckte var korrekt och bra.

Det är nog så, herr statsråd, att det finns olika föräldrar. Det finns föräldrar som är mycket intresserade av sina barns studiegång, men det finns tyvärr också föräldrar som av någon anledning är mindre intresserade. Jag har en känsla av att föräldrar till barn som är ganska duktiga i skolan gärna går och frågar läraren, medan föräldrar till barn som av någon anledning är lite sämre i skolan – vad det nu beror på, det kan vara andra intressen av något slag – inte är lika pigga på att gå till dessa möten. Man kan inte tvinga dessa föräldrar – jag har en tid varit vice ordförande i "Hem och Skola" i Kristianstad, så jag vet hur det är. Dessa föräldrar får därför inte denna informationen.

Jag håller med statsrådet om att ett personligt samtal med lärarna många gånger kan ge lika mycket eller mer än ett betyg. Men vi är bara människor, vi sitter där kanske en kvart och fattar inte allt. Lärarna kan vara så utomordentligt skickliga att jag inte fattar vad de säger. Då kollar jag betygen när jag kommer hem. Jag tycker att det, framför allt i sjätte klass, skall vara både – och, alltså både betyg och muntlig information. Jag vill ingalunda säga någonting annat än att lärarna är bra – i varje fall är de utomordentligt bra i Kristianstad – men även de är människor. De kanske ibland tycker synd om föräldrarna, om de har någon elev som inte är så särskilt bra. Och framför allt: de kan inte tvinga föräldrarna att komma till skolan. Det står inte i någon lag att föräldrarna måste komma, och om de då undviker att komma är barnet så att säga ute och "flyger". För barnen betyg har de i alla fall ett slags kvitto på att de har gått i skola och fått vissa insikter och färdigheter, som det hette för i tiden.

Överläggningen var härmed slutad.

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. linjerna vid
gymnasieskolan*

Herr utbildningsministern CARLSSON erhöill ordet för att besvara fröken Hörléns (fp) den 9 november framställda interpellation, nr 202, och anförde:

Herr talman! Fröken Hörlén har frågat mig, dels vilket slutresultat skolöverstyrelsen kan redovisa beträffande linjevallet på gymnasieskolan innevarande läsår, dels om utbildningsdepartementet till följd av gjorda erfarenheter har funnit anledning att revidera utbudet av linjer vid gymnasieskolan, dels vilken plats de nuvarande specialkurserna får i framtiden.

Inom skolöverstyrelsen har utarbetats en preliminär sammanställning över antal elever och lediga elevplatser i gymnasieskolans linjer den 15 september 1971. Av sammanställningen, som grundar sig på uppgifter från huvudmännen, torde man enligt överstyrelsen kunna dra slutsatsen att eleverna i stor utsträckning accepterat utbildningsplatser som motsvarat deras andra- och tredjehandsval i den mån de inte kunnat tas in på de studievägar de i första hand valt. Man kan också notera ett glädjande stort intresse för de yrkesinriktade studievägarna. Inom linjeorganisationen fanns den 15 september ett fåtal lediga elevplatser, motsvarande ca 3 procent av intagningskapaciteten. Detta bör ses mot bakgrunden av att flertalet av dessa studievägar fördelats på ett stort antal orter.

Beträffande gymnasieskolans specialkurser har ett fullständigt siffermaterial inte kunnat färdigställas. Sålunda saknas för närvarande uppgifter om elevantal i kurser som startat senare än den 15 september 1971. Arbetsmarknadsläget har medfört att skolöverstyrelsen, efter regeringens medgivande, kontinuerligt medger att nya kurser och klasser får inrättas för att ge utbildningsmöjligheter åt arbetslös ungdom. Ca 5 000 elevplatser har hittills ställts till förfogande för ändamålet. Överstyrelsen har också tillsammans med arbetsmarknadsstyrelsen informerat om lediga elevplatser och övriga utbildningsmöjligheter som står till buds för arbetslös ungdom. Denna information kan beräknas resultera i bl. a. ytterligare minskning av antalet lediga elevplatser.

Som framhallits i andra sammanhang kan utbildningsorganisationen inte i allför stor utsträckning få påverkas av förändringar i ungdomens studieinriktning, bl. a. med hänsyn till personal, lokaler och utrustning. För läsåret 1972/73 räknar skolöverstyrelsen med relativt små förändringar i linjeorganisationen. Erfarenheter från ett enda års intagning till gymnasieskolan är inte tillräckliga för att ta ställning till frågan om det finns anledning att revidera utbudet av linjer inom gymnasieskolan på sikt.

Det är slutligen angeläget att framhålla att specialkurserna är en del av gymnasieskolan och i många fall den enda studievägen för yrkesområdet. De utgör också ett valvärt alternativ till motsvarande linjer och grenar. Frågan huruvida viss utbildning skall betecknas som linje eller specialkurs är närmast en teknisk fråga och grundas inte på att linjen anses vara mer värdefull eller permanent än specialkursen.

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. linjerna vid
gymnasieskolan*

Fröken HÖRLEN (fp):

Herr talman! Jag tackar utbildningsministern för svaret på min interpellation om linjefördelningen i gymnasieskolan.

Bakgrunden till interpellationen är den att vissa teoretiskt inriktade linjer i gymnasieskolan tycks ha en mycket stor attraktionskraft, medan andra, ibland praktiska, linjer attraherar mindre. Även om man med hjälp av andra-, tredje-, och ända upp till sjättehandsvalen har kunnat sprida elevmaterialet mera jämnt över alla linjerna, kvarstår ändå vissa negativa effekter. Det blir ett negativt begåvningsurval i vissa klassavdelningar, som tyvärr noggsamt noteras av kamraterna och kräver extra pedagogiska ansträngningar av läraren. Somliga elever slussas in på utbildningsvägar som inte alls stämmer överens med deras håg och fallenhet.

Den tvååriga sociala linjen har visat sig äga stor dragningskraft t. o. m. på elever som redan befinner sig i någon årskurs av den treåriga naturvetenskapliga linjen. Man hoppas att den vägen erhålla ett mera konkurrenskraftigt slutbetyg. De ämnen man skulle ha kunnat läsa på na-linje och som man behöver för sin vidare utbildning, men som saknas på social linje, menar man sig kunna läsa in senare. Andra elever, som man tycker rätteligen borde ha haft sin plats på tvåårig social linje, kan på så sätt konkurreras ut och hamna på en för dem mindre lämplig linje, t. ex. en teknisk, där de inte har en fair chans att hävda sig.

Nu säger utbildningsministern, att man enligt överstyrelsen "torde -- -- kunna dra slutsatsen att eleverna i stor utsträckning accepterat utbildningsplatser som motsvarat deras andra- och tredjehandsval i den mån de inte kunnat tas in på de studievägar de i första hand valt". För jag tolka det försiktiga uttryckssättet så, att utbildningsministern är medveten om svårigheterna att förena detta mer eller mindre tvångsvisa förfarande med läroplanens målsättning för gymnasieskolan, "att hjälpa och stimulera varje elev att på bästa sätt ta till vara och utveckla sina inneboende förutsättningar både som enskild individ och som medborgare i ett demokratiskt samhälle"? Ser statsrådet någon möjlighet att på ett vettigt sätt råda bot på detta missförhållande?

Vid ansökningstidens utgång i våras var det förhållandevis få som i första hand sökt exempelvis till konsumtionslinjen. Har statsrådet möjlighet att ge upplysning om nuläget på just den linjen? Den 15 september fanns lediga elevplatser, motsvarande ca 3 procent av intagningskapaciteten. Hur stor del av dessa platser hänförde sig till konsumtionslinjen?

Jag noterar tacksamt det intresse för yrkesinriktade linjer som dagsläget i gymnasieskolan tycks visa. Förmodligen gäller dock detta intresse inte samtliga linjer. Det är säkert klokt att inte dra alltför snabba slutsatser av de erfarenheter man hittills gjort av den nya gymnasieskolan. Inte heller vore det lyckligt att varje år hålla på att ändra linjeutbudet. Vad skolan i dag längtar efter är arbetsro för att kunna smälta de förändringar som de två senaste decennierna medfört i skolans värld. Men det är därför inte mindre angeläget att noggrant iaktta funktionsdugligheten hos gymnasieskolan för att på sikt göra de ändringar i förbättrande syfte som behövs för att utbildningen skall motsvara den en gång uppgjorda målsättningen.

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Vad specialkurserna beträffar tycks de av utbildningsministerns svar att döma inte hotas av omedelbar bortrationalisering. Särskilt tacknäm- ligt anser jag detta förhållande vara med tanke på de specialkurser som ger hemteknisk utbildning. För den något initierade är det uppenbart, att stora värden i fråga om hälsa och kapital varje år går förlorade till följd av bristande kunskap om näringsriktig kost och oförmåga att vårda sig om tingen, m. m. Den utbildning i hemkunskap som ges i grundskolan är inte tillräcklig och mottas inte alltid av öppna sinnen. Kan inte ämnet få någon plats på det obligatoriska schemat i gymnasieskolan bör det ändå göras möjligt för såväl pojkar som flickor att vid sidan av sin yrkesinriktade gymnasieutbildning skaffa den större insikt i hushållseko- nomiska mysterier som specialkurserna i detta avseende erbjuder.

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Självfallet skall vi genom ett linjesystem försöka underlätta för och hjälpa eleverna att komma fram till de studieval och yrkesval som de har intresse för och som de är lämpade för. Men vi vet att det, inte minst genom massmedias påverkan, kan bli mycket stora kastningar i intresset och i valen, och vi kan -- åtminstone inte för närvarande -- inte ha en så stor flexibilitet med hänsyn till lärare, materiel och inte minst praktikplatser att vi kan klara så snabba kastningar. Därför måste vi arbeta med andra- och tyvärr också ibland med tredjehandsval.

Jag måste ändå säga som allmänt omdöme att det här första året hade ett i stort sett gynnsamt utfall. Det finns emellertid vissa skevheter. Fröken Hörnlén frågade om konsumtionslinjen, som är den linje där vi hade det minsta intresset. Den 15 september hade vi där noga räknat 18,1 procent lediga platser. Sedan finns alltså de linjer som har en mycket låg procentsats lediga platser.

Jag delar också frökens Hörléns uppfattning att man inte av ett års erfarenheter skall dra för snabba slutsatser, och jag tror att vi också skall akta oss för att oroas med att säga: nu måste vi ändra på den ena eller andra punkten. Vissa justeringar får vi väl räkna med så småningom, speciellt om en linje visar sig vara mycket litet attraktiv, men jag vill för dagen inte gärna binda mig i sådana ståndpunktstaganden.

Fröken HÖRLÉN (fp):

Herr talman! Jag vill bara tacka för de ytterligare upplysningar som jag fick. Jag hoppas att det skall bli möjligt att åstadkomma fortlöpande förbättringar när det gäller konstruktionen av linjevalet på gymnasiesko- lan.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 9 Ang. möjligheterna för äldre förvärvsarbetande att få förtidspension, m. m.

Herr socialministern ASPLING erhöll ordet för att i ett sammanhang

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

besvara *dels* herrar *Carlssons* i Vikmanshyttan (c), *Fredrikssons* (s) och *Jonssons* i Mora (fp) den 14 oktober framställda interpellationer, nr 126, 128 och 138, *dels* herr *Larssons* i Öskevik (c) i kammarrens protokoll för den 14 oktober intagna fråga, nr 280, och *dels* herr *Olssons* i Stockholm (vpk) i kammarrens protokoll för den 15 oktober intagna fråga, nr 307, och anförde:

Herr talman! Herr Carlsson i Vikmanshyttan, herr Fredriksson och herr Jonsson i Mora har ställt interpellationer till mig om erfarenheterna av tillämpningen av den reform av förtidspensioneringen, som beslöts vid 1970 års riksdag. Samma ämne har tagits upp i enkla frågor av herrar Larsson i Öskevik och Olsson i Stockholm. I herr Carlssons interpellation har även tagits upp frågan om att i tilläggsdirektiv ge pensionsålderskommittén i uppdrag att med förtur lägga fram förslag om en sänkning av den allmänna pensionsåldern till 65 år.

Jag avser att besvara interpellationerna och de enkla frågorna i ett sammanhang.

Den reform av förtidspensioneringen som genomfördes under år 1970 innefattade sådana lagändringar att det skapades väsentligt vidgade pensionsmöjligheter för äldre förvärvsarbetande. De medicinska kraven för rätt till förtidspension mildrades. Enligt de nya reglerna skall efter individuell prövning förtidspension kunna utgå till personer med tungt eller pressande arbete, som på grund av bristande krafter har svårt att orka med sina arbetsuppgifter och därför önskar gå i pension. Särskild hänsyn skall tas till svårigheterna för dem som friställs på arbetsmarknaden att få annat lämpligt arbete. Utöver dessa åtgärder med sikte på den äldre arbetskraften skedde en viss uppmjukning av kraven för rätt till förtidspension i allmänhet.

Riksförsäkringsverket har i en redogörelse den 15 oktober 1971 lagt fram vissa uppgifter om förtidspensioneringens omfattning under tiden den 1 juli 1970 – den 30 juni 1971. Av redogörelsen framgår att antalet beviljade ansökningar om ny eller höjd förtidspension under denna tid uppgått till ca 51 000, jämfört med ca 29 000 närmast föregående år. Det innebär en ökning med ca 75 procent. Ökningen har varit särskilt utpräglad i fråga om personer i åldern 63–66 år, dvs. den grupp som reformen i första hand tog sikte på. Omkring 18 000 personer i denna åldersgrupp har beviljats ny eller höjd förtidspension under året mot ca 5 000 föregående år. Ett betydande antal förtidspensioner har beviljats även under innevarande budgetår. Kostnadsökningen till följd av reformen kan enbart på folkpensionsanslaget beräknas till ca 200 miljoner kronor för budgetåret 1971/72. Därtill kommer kostnaderna för kommunala bostadstillägg och de förmåner som utgår från ATP.

Riksförsäkringsverkets redovisning av antalet beviljade ansökningar om ny eller höjd förtidspension visar att reformen redan det första året haft god effekt.

Riksförsäkringsverket har fortlöpande följt de nya bestämmelsernas tillämpning i praktiken. Jag vill här särskilt nämna den omfattande verksamhet med konferenser och annat löpande informationsutbyte som verket har bedrivit. De åtgärder i detta hänseende som vidtogs i inledningsskedet för att föra ut de nya bestämmelserna i praktisk

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

tillämpning hade jag tillfälle att närmare redovisa i mitt svar på en interpellation av herr Ekström i andra kammaren den 3 december 1970. Riksförsäkringsverket har i höst satt i gång en ny serie konferenser med försäkringskassornas pensionsdelegationer, som pågår under november och december.

Jag vill framhålla att reformeringen av förtidspensioneringen för äldre förvärvsarbetande innebar en genomgripande förändring i lagstiftningen. I vissa avseenden kan man tala om ett nytt synsätt. Vid pensionsbedömningen skall i medicinskt hänseende även tas hänsyn till åldersförändringarnas betydelse för arbetsförmågan, och dessa skall ses i förhållande till de arbetsuppgifter som står till buds på orten för den som söker förtidspension. De arbetsmarknadsmässiga faktorerna får därför särskild betydelse vid pensionsprövningen. Visar det sig att en äldre förvärvsarbetande på grund av yrkesförslitning inte orkar hänga med i sitt arbete och att han inte kan få annat lämpligt arbete i anslutning till sin bostadsort skall han kunna få pension. Jag vill understryka att avsikten är att åldersförändringarna och arbetsförhållandena på detta sätt skall ställas i relation till varandra i varje enskilt fall. Därav följer att utredningen om sökandens hälsotillstånd alltid måste bedömas mot bakgrunden av de arbetsmarknadsmässiga förhållandena. Sökandens arbetsförhållanden under de senare åren av hans yrkesverksamma tid måste med i bilden. Pensionsdelegationen har att se till att tillräcklig utredning för en sådan bedömning finns i ärendet. Det kan därvid ibland krävas kompletterande utredning. Enligt vad jag inhämtat tar riksförsäkringsverket vid de nu pågående konferenserna med pensionsdelegationerna särskilt upp de här nämnda frågorna.

Från departementets sida kommer vi även fortsättningsvis att tillsammans med riksförsäkringsverket uppmärksamta följa tillämpningen av förtidspensionsreformen. Jag vill också erinra om att pensionsålderskommittén – som är parlamentariskt sammansatt – enligt sina direktiv har till uppgift att följa upp verkningarna av reformen.

Herr Carlsson i Vikmanshyttan har i sin interpellation även tagit upp frågan om utfärdande av tilläggsdirektiv till pensionsålderskommittén, som skulle gå ut på att kommittén med förtur skulle lägga fram förslag om sänkning av den allmänna pensionsåldern till 65 år. Pensionsålderskommittén har fått i uppdrag att pröva hela frågan om den framtida pensionsåldern och även frågan om standardsäkringen inom pensionssystemet. Med hänsyn till det samband som i samhällsekonomiskt hänseende föreligger mellan de olika frågor som ingår i utredningsuppdraget har i direktiven angetts att utredningsresultatet bör redovisas i *ett* sammanhang. Någon anledning att frånga denna uppfattning har jag inte. Jag vill i samband härmed också erinra om att årets centrala avtalsuppgörelse mellan LO och SAF bl. a. innefattar en överenskommelse om särskild tilläggspension från 65 års ålder.

Herr LARSSON i Öskevik (c):

Herr talman! Jag tackar statsrådet Aspling för svaret på min fråga. Eftersom herr Carlsson i Vikmanshyttan på grund av sjukdom inte kan

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

närvara har jag även att framföra ett tack för svaret på hans interpellation.

Jag hade frågat socialministern om han anser att bestämmelserna om vidgade möjligheter till förtidspension är tillräckligt generösa. Något konkret svar på denna fråga har jag inte kunnat utläsa av vad socialministern nu har sagt. Möjligen kan man av uttalandet, att departementet även fortsättningsvis tillsammans med riksförsäkringsverket uppmärksammat skall följa tillämpningen av förtidspensionsreformen, dra den slutsatsen att statsrådet anser att nuvarande bestämmelser är tillfyllest.

När förslaget om vidgad rätt till förtidspension bifölls av riksdagen i fjol hälsades detta med tillfredsställelse. Det parti som jag representerar såg åtgärden som en klar förbättring, främst för personer i hårt kroppsarbete, och som en etapp på vägen till ett mera rättvist pensionssystem. Att reglerna för erhållande av förtidspension nu har kommit i blickpunkten genom att försäkringsdomstolen har avslagit ansökningar om förtidspension är egentligen inte överraskande. Varje åtgärd av typen riktade och behovsprövade sociala förmåner – villkoren må sedan vara hur generösa som helst – skapar gränsdragningsproblem. Detta gäller alldeles speciellt den medicinska prövningen. Jag klandrar inte våra utmärkta läkare, men de är också individer som självklart har olika uppfattningar, vilka kan leda till olika bedömningar i vissa fall. Medicinska bedömningar är inte lätta. Vilken inverkan har t.ex. reumatiska smärtor eller ryggbesvär på en persons förmåga att arbeta?

På det sociala området måste vi självklart arbeta både med riktade behovsprövade åtgärder och med generella trygghetsåtgärder. Frågan är om avvägningen mellan dessa båda former av social omvårdnad är riktig i dag och för framtiden. Vid den avvägningen får man ta hänsyn till ekonomiska och personella resurser. Riktade behovsprövade åtgärder är dyrare och mera personalkrävande. Följden härav blir att vi bör satsa hårdare på generella grundtrygghetsåtgärder för att få större resurser till adekvat hjälp åt de människor som ända inte klarar sig. Jag är medveten om att man här måste göra en bedömning på område för område i vad mån det kan vara skäl i att ersätta en form av sociala trygghetsåtgärder med en annan. När det gäller det område som vi i dag diskuterar finner vi starka skäl tala för ändrad fördelning av riktade och generella åtgärder.

Det är klart otillfredsställande att hälften av vårt lands förvärvsarbetande är garanterade pension vid 65 års ålder, medan andra hälften – företrädesvis personer sysselsatta i fysiskt pressande arbete – är garanterade pension först vid 67 års ålder. De som pensioneras vid 67 års ålder har i regel dessutom de lägsta inkomsterna och den längsta arbetstiden.

Även om det inte framgår av socialministerns svar vågar jag tro att av de människor som sökt förtidspension på grundval av riksdagens i fjol fattade beslut är åldersgrupperna 65 och 66 år mest företrädda. De tre pensionssökande som fick avslag genom försäkringsdomstolen var enligt uppgift samtliga 65 år. Det är ett känt faktum att svårigheten att erhålla arbete tilltar med åldern. Förhållandena kan givetvis växla lokalt, men i mitt hemlän redovisas kontinuerligt de ojämförligt högsta arbetslöshets-

siffrorna i åldersgrupperna 65 och 66 år.

Med hänsyn till bl. a. de skäl som jag här angivit anser vi inom centerpartiet att den generella grundtryggheten bör vidgas till att omfatta åldersgrupperna 65 och 66 år genom sänkt pensionsålder.

Herr Carlsson i Vikmanshyttan hade i sin interpellation ifrågasatt tilläggsdirektiv till pensionsålderskommittén, gällande att kommittén i förtur skulle lägga fram förslag om sänkning av den allmänna pensionsåldern. Statsrådet menar i sitt svar att det inte finns anledning att ge några sådana direktiv. Från min utgångspunkt är detta ställningstagande givetvis beklagligt, men jag inskränker mig nu till att fråga: När beräknar statsrådet att kommittén kan vara färdig med sitt arbete?

Herr FREDRIKSSON (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka socialministern för svaret på min interpellation. Anledning till den är att ett par mycket uppmärksammade utslag i försäkringsdomstolen under sensommaren refererades i pressen. Det gäller två 65-åriga män, som av sina respektive försäkringskassor tillerkänts förtidspension enligt den nya lag som trädde i kraft den 1 juli 1970.

I det ena fallet var det en gruvarbetare som blivit arbetslös därför att den gruva, där han var anställd, upphörde med driften. Det andra fallet gällde en småbrukare som vid sidan om jordbruket arbetat i skogen. Han saknade möjlighet att fortsätta med detta och kunde alltså inte försörja sig.

Gruvarbetaren — för att nu fortsätta med detta exempel — hade fått arbetslöshetsunderstöd och omställningsbidrag under ett år samt varit föremål för arbetsvårdande åtgärder utan resultat.

Försäkringskassans beslut underställdes riksförsäkringsverket för prövning. Verket underkände kassans beslut. Ärendet fördes vidare till försäkringsdomstolen, som med åtta röster mot sex, alltså med knapp majoritet, fastställde riksförsäkringsverkets beslut.

Det är ganska naturligt att jag, när ärendet refererades i pressen, blev upprörd, eftersom jag ansåg att försäkringsdomstolen inte tagit hänsyn till vad riksdagen avsåg med reformen.

Den nya lagens syfte är, som kammarens ledamöter väl känner till, att göra det lättare för äldre arbetstagare, som inte längre orkar med sitt arbete eller som förlorat sitt arbete genom företagsnedläggelse, att få pension.

När vi behandlade lagförslaget i andra lagutskottet var vi enligt min mening också av den samstämmiga uppfattningen, att den medicinska prövningen i dylika fall skulle bli av närmast formell och kontrollerande natur. Den borde enligt vår mening inte få den betydelsen, att den skulle ta över den rent arbetsmarknadsmässiga prövningen. Vid behandlingen i riksdagen framgick klart och tydligt att riksdagen ansåg att lagen skulle tillämpas generöst.

Så kom då det här utslaget i försäkringsdomstolen, där de medicinska synpunkterna tydligen fått spela en alltför avgörande roll. De relaterade fallen är enligt min mening klara typfall, där pension borde beviljas, om man följer riksdagens intentioner. Det är klart och tydligt att vederböran-

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

de på grund av hög ålder – 65 år – och förslitning i tungt arbete inte rimligen med framgång kunde omskolas. Inte heller kan det anses rimligt att de skulle återgå till sitt gamla yrke, om nu den möjligheten förelåg. De arbetsmarknadsmässiga förhållanden som andra lagutskottet syftade på i det utlåtande jag nyss erinrat om och som departementschefen i sitt svar också talat om var alltså uppfyllda. Återstår alltså hälsotillståndet. Det kan väl hända att dessa män inte hade svårare krämpor än vad som normalt följer med åldrandet, men uppenbart är att ingen av dem ansågs lämplig vare sig för skogs- eller för gruvarbete.

Tydligt är att hälsotillståndet hos männen fått spela den avgörande rollen. Enligt min uppfattning har domstolen fäst större vikt vid hälsotillståndet än vad lagstiftarna egentligen menat. Tolkingen är säkerligen juridiskt oantastlig, om man läser lagen efter dess bokstav, men nog förefaller det lekmannen som om majoriteten i försäkringsdomstolen hängt sig åt alltför stor bokstavsträldom.

Det kan också tilläggas att i många fall, kanske de allra flesta som prövas i försäkringsdomstolen, har domstolen varit oense i sina beslut. Detta tycker jag tyder på att lagen är oklar, i varje fall när det gäller vilken betydelse hälsotillståndet skall tillmätas. Man kan också befara att de nu fälda utslagen blir prejudicerande. Tydligt är att något bör göras för att få fram en prövning som bättre följer lagstiftarnas intentioner. Det blir kanske nödvändigt att förtydliga eller på annat sätt ändra lagen, men därtill blir det kanske tillfälle att återkomma i fortsättningen.

Jag tackar än en gång för svaret.

Herr JONSSON i Mora (fp):

Herr talman! Jag ber också att få tacka socialministern för svaret på min interpellation. Som framgår av svaret är det flera interpellanter som tagit upp samma fråga, nämligen den reform av förtidspensioneringen som riksdagen beslöt 1970.

I min interpellation har jag framhållit att denna reform var angelägen. Vi hade från folkpartiet under flera år rest krav på ändrade villkor för förtidspensionering. Bl. a. föreslogs i en partimotion 1967 en skyndsam utredning av möjligheterna till att ge förtidspension åt äldre personer efter arbetsmarknadskriterier.

Riksdagsbehandlingen av regeringens proposition nr 66 år 1970 visade även att det rädde en betydande enighet om behovet av en ändrad lagstiftning. Av socialministerns svar framgår också att en väsentlig ökning av antalet beviljade förtidspensioner ägt rum sedan lagen trädde i kraft, och det tyder på att det här fanns ett stort inneboende behov av denna reform.

De generellt hallna reglerna har tyvärr gett anledning till skilda tolkningar när det gäller den medicinska prövningen av vederbörandes arbetsförmåga. Även om denna skulle tillmätas mindre betydelse i förhållande till arbetsmarknadsmässiga kriterier, såsom vederbörandes möjligheter att få ett passande arbete, så har i några uppnärksammade fall den medicinska prövningen blivit avgörande och lett till avslag i försäkringsdomstolen på ansökan om förtidspension. Det ifrågasattes vid riksdagsbehandlingen, bl. a. i en motion från folkpartiets sida, om den

medicinska prövningen över huvud taget skulle vara nödvändig i de fall där arbetsmarknadsmässiga kriterier klart pekade på omöjligheten för en äldre person att erhålla ett lämpligt arbete på orten.

Nu fasthålls vid vad andra lagutskottet skrev i sitt betänkande: Utskottet finner det riktigt att det alltså i princip upprätthålles ett krav på medicinsk prövning för att erhålla förtidspension, även om prövningen inte behöver bli mera djupgående. Man överläter åt de prövande myndigheterna att utforma de nya bestämmelserna för att de skall motsvara syftet med reformen.

Genom det fall som särskilt uppmärksammats och som den föregående talaren här redogjorde för och där försäkringsdomstolen som sista instans sagt nej till förtidspension har uppstått en viss oklarhet om innebörden av de gällande bestämmelserna. Som jag framhållit i min interpellation är det därför nödvändigt att klarare fastslå vilka krav som bör ställas för att en äldre person, som av arbetsmarknadsmässiga skäl inte kan få arbete, skall erhålla förtidspension och betydelsen av den medicinska prövningen i sådana fall. Jag frågade därför i interpellationen om behovet av ett klarläggande och om statsrådet ville medverka till en lagändring, alternativt sådana anvisningar och rekommendationer, att den äldre arbetskraftens möjligheter att erhålla förtidspension inte försvåras genom en strikt tillämpning av kravet på medicinsk prövning.

När jag nu tackar för svaret, frågar jag om man skall tolka detta så, att statsrådet anser att nuvarande lag är tillfyllest för att medge en lösning i enlighet med syftet med reformen. Om så är fallet, anser statsrådet då att det inte är nödvändigt med en ändring av den gällande lagen för att lösa de problem som kan uppstå genom nuvarande tillämpningspraxis?

Statsrådet hänvisar till de pågående informationskonferenserna som riksförsäkringsverket anordnar med försäkringskassornas pensionsdelegationer och där frågor kring förtidspensioneringen särskilt tas upp till behandling.

I svaret på interpellationen understryks bl. a., att vid pensionsbedömningen skall i medicinskt hänseende även tas hänsyn till åldersförändringarnas betydelse för arbetsförmågan och att dessa skall ses i förhållande till de arbetsuppgifter som står till buds på orten. I varje enskilt fall skall detta ställas i relation till vartannat. Kommer då det som statsrådet har preciserat och understrukit i sitt svar att ligga till grund och vara vägledande för de informationer till pensionsdelegationerna som riksförsäkringsverket meddelar? Kan man förvänta sig att det i fortsättningen blir en mer likartad behandling av ansökningar om förtidspension för äldre arbetstagare som av arbetsmarknadsmässiga skäl inte kan fortsätta i arbetslivet?

Herr Fredriksson var något inne på tanken, om försäkringsdomstolens utslag kan komma att få prejudicerande betydelse i fortsättningen. Det vore även av värde att få höra, om statsrådet har någon speciell uppfattning om hur ansökningar av liknande slag kommer att behandlas i fortsättningen.

Jag ber än en gång få tacka för det utförliga svaret på min interpellation.

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Under detta anförande övertog herr förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr OLSSON i Stockholm (vpk):

Herr talman! Jag tackar socialministern Aspling för svaret på min fråga. Av detsamma framgår tydligt att socialministern inte anser att ett förtydligande eller klargörande av lagtexten är nödvändigt. En fortlöpande konferensverksamhet, bedriven av riksförsäkringsverket, skulle ge den nödvändiga klarheten. Då kan man fråga sig om konferenserna även skall omfatta den högsta instansen, försäkringsdomstolen, eller om dess tidigare domar har varit enligt lagens bokstav.

I svaret pekas också på ökningen av antalet beviljade förtidspensioner, men det ges inget klart besked i principfrågan. Anledningen till interpellationerna och de enkla frågorna är ju den nuvarande tillämpningen av lagen. Där finns det tydliga skillnader mellan vad socialministern här säger och vad som tidigare har sagts i riksdagen. Socialministern menar att åldersförändringarna skall betraktas såsom medicinska skäl och ställas i relation till de arbetsuppgifter som står till buds på orten. Det skall också, enligt socialministern, tas hänsyn till dem som på grund av yrkesförslitning inte orkar hänga med i sitt arbete och inte kan få annat lämpligt arbete. Åldersförändringarna och arbetsförhållandena skall alltså då detta sätt ställas i relation till varandra.

Det framgår emellertid inte klart av svaret om rent arbetsmarknadspolitiska skäl kan vara en orsak till förtidspensionering. Man konstaterar bara att en människa är utsliten, så till vida att han inte är lämplig för omskolning eller andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Att det förhållandet att han också är arbetslös och det inte finns något annat arbete på orten skulle göra att han erhåller full förtidspension sägs det inget om i svaret. Däremot sades det en hel del om det i kammaren när detta lagförslag togs. Utskottets ordförande har mycket tydligt förklarat, att om arbetsmarknadssituationen är sådan att vederbörande inte kan beredas ny sysselsättning inom rimlig tid och har uppnått 63 års ålder skall han inte behöva omskolas eller flytta från sin hemort. Då har man förtidspensionering att ta till.

Jag tror inte det är någon risk för att vad utskottet skrivit kommer att tillämpas på det sättet att den medicinska prövningen får så stor tyngd att den tar över den rent arbetsmarknadsmässiga prövningen, som i och för sig varit motivet för ändringsförslaget.

En genomläsning av domstolens beslut och även beslut på lägre nivå i ärenden om förtidspensionering visar emellertid tydligt på förvirring. På lägre nivå går tolkningarna stick i stäv mot varandra, och man skjuter enbart in sig på de medicinska skälen. Det finns exempel på domar där hemställan om förtidspension i och för sig har beviljats men där olika skäl har åberopats. En del har tagit fasta på medicinska skäl och så att säga övervärderat dessa, medan andra har menat att de skälen inte i och för sig väge tillräckligt tungt men att arbetsmarknadsskälen ändå skulle räcka till. Ansökningarna har beviljats, men det har skrivits särskilda yttranden av vilka det tydligt framgår att det råder oklarhet om tolkningen av lagtexten.

I ett fall har också refererats till vad som sades i riksdagen. Enligt vad utskottets talesmän då anförde i respektive kamrar har flera pensionsfall som uppfyllt kriterierna blivit avslagna i försäkringsdomstolen. De domarna är prejudicerande, och man undrar vad som kommer att hända i framtiden om inget förtydligande sker. Domstolens beslut är utan appell trots att de går emot riksdagens tolkning av utskottsutlåtandet.

Av protokollet framgår att fru Marklund i det sammanhanget hade farhågor för en urholkning av syftet med lagtexten. Hon var ganska ensam om åsikten i den kammaren då. Herr Fredriksson fann ingen anledning till oro vid det tillfället.

Domarna visar tydligt att de medicinska skälen dominerar; dock tycks bedömningen ha blivit förmånligare vad beträffar de rent medicinska skälen för dem som gör ansökan.

Anledningen till att den medicinska prövningen skulle kvarstå var att arbetarna skulle skyddas mot onödiga avskedanden från arbetsgivarnas sida, alltså att arbetsgivarna skulle undandra sig ansvaret för arbetarna om det blev en alltför förmånlig skrivning — man kan för övrigt ifrågasätta när de visat något större ansvar på den punkten. T. o. m. herr Fredriksson anförde då i debatten att den medicinska prövningen hade bibehållits just för att skydda arbetarna.

Erfarenheten visar att det har blivit precis tvärtom. Vad som behövs är en förbättring av lagtexten så att den ger klart besked om de arbetsmarknadspolitiska skälens betydelse vid bedömningen. Jag anser med andra ord att ett förtydligande på den punkten inte finns i socialministerns svar. Det krävs ett förtydligande från socialdepartementet om vad regering och riksdag egentligen har avsett med denna lagändring, som skulle innebära vidgad rätt till förtidspension.

Herr socialministern ASPLING:

Herr talman! Herr Fredriksson tog upp frågan om lagtillämpningen, och det ger mig anledning att i min replik inledningsvis nämna att redan när riksförsäkringsverket lade fram sitt förslag framhölls det att man bör se på åldersförändringarna på ett annat sätt än tidigare.

Om en arbetstagare har ett fysiskt tungt eller psykiskt pressande arbete bör den omständigheten att han på grund av förslitning inte längre orkar hänga med i arbetet vara en grund för förtidspension. 63-års gränsen bör inte uppfattas som en fast och undantagslös regel.

Ett av de typfall som varit aktuella i debatten är just att en person inte längre orkar med sitt arbete. Enligt de nya reglerna skall vederbörande få pension, om han har för avsikt att lämna förvärvslivet och vill ha förtidspension. Pensionen skall beviljas om inte länsarbetsnämnden tämligen omgående kan bereda honom ett annat lämpligt arbete utan omskolning eller anser att det finns goda utsikter att ordna ett sådant arbete.

Ett annat av de aktuella typfallen när det gäller äldre arbetskraft är att någon på grund av företagsnedläggelse eller dylikt har mist ett arbete som han har kunnat sköta trots ett visst medicinskt handikapp. Om han inte kan få ett nytt arbete som han klarar, blir han berättigad till förtidspension, såvida inte länsarbetsnämnden anser att det finns så goda

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

placeringsmöjligheter att nämnden avstyrker pensioneringen. Jag har velat erinra om att riksförsäkringsverket underströk detta redan när förslaget om den vidgade förtidspensioneringen lades fram.

Den vidgade förtidspensioneringen -- lät mig understryka det, herr talman -- är en viktig och angelägen reform. De siffror jag har nämnt här i dag visar också att de nya bestämmelserna slagit igenom. Många, särskilt de som har tunga och slitsamma yrken, har därigenom fått ökade möjligheter att lyfta oreducerad folkpension och ATP före den ordinarie pensionsålderns inträde. Samtidigt är det naturligt att det vid tillämpningen av regler av detta slag uppkommer gränsfall. Det gäller här avvägningar som rör både den enskildes hälsa och de arbetsmarknadsmässiga förhållandena. Många gånger kan det också vara svårt att få fram alla relevanta fakta i ärendena.

Jag har i mitt interpellationssvar riktat uppmärksamheten just på dessa frågor. Jag är övertygad om att man inom pensioneringens administration är besjälad av en vilja att nå fram till riktiga lösningar. I första hand är det försäkringskassornas pensionsdelegationer med inslag av representanter från arbetsmarknadens parter som fattar beslut om pensionering.

Jag har i mitt svar understrukt att åldersförändringarna och arbetsförhållandena skall ställas i relation till varandra. Därav följer att utredningen om sökandens hälsotillstånd alltid måste göras mot bakgrund av de arbetsmarknadsmässiga förhållandena. Sökandens arbetsförhållanden under de senare åren av hans yrkesverksamma tid måste med i bilden. Pensionsdelegationen har att se till att tillräcklig utredning för en sådan bedömning finns i ärendet. Det kan därvid ibland krävas kompletterande utredning. Enligt vad jag har inhämtat -- och det har jag understrukt -- tar riksförsäkringsverket vid de nu pågående konferenserna med pensionsdelegationerna särskilt upp de här frågorna.

Jag har tidigare sagt att jag följer tillämpningen av förtidspensionsreformen med stor uppmärksamhet. Riksförsäkringsverkets redogörelse visar att 96--97 procent, dvs. att 96 å 97 av 100 ansökningar om förtidspension, bifalles. Härav får man givetvis inte dra den slutsatsen att allt är gott och väl, även om siffrorna talar sitt tydliga språk om en positiv inställning ifrån dem som tillämpar lagstiftningen. Trots allt kan här finnas mera att göra, och det är därför riksförsäkringsverket vid de konferenser med pensionsdelegationerna som pågår just nu särskilt tar upp de frågor jag berört i mitt interpellationssvar. Det är enligt min mening angeläget att dessa frågor ägnas ökad uppmärksamhet.

Låt mig, herr talman, till detta bara foga ytterligare några kommentarer. Herr Larsson i Öskevik tog upp ett i och för sig mycket intressant principresonemang beträffande frågan om vad han kallade riktade eller behovsprövade reformer kontra mera generella reformer. Han pekade på att de riktade behovsprövade reformerna ju ofta medför gränsdragningsproblem. Jag skulle här vilja säga att när man sätter in generella reformer är det klart att gränsdragningsproblem inte uppstår. När man går den andra vägen och löser angelägna sociala frågor genom behovsprövade reformer kan givetvis gränsdragningsproblem uppstå.

Men vi skall komma ihåg en sak här: genom att just rikta in en reform på låt mig säga en mycket angelägen grupp, som behöver ett stöd, kan

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

man gå längre, man kan satsa mer. Det är vad som gäller beträffande denna reform. Här har vi kunnat gå långt ner i åldersgrupperna, och jag är övertygad om, som jag redan har framhållit, att denna reform har och kommer att få stor betydelse. Med andra ord, herr Larsson i Öskevik, det bästa får inte bli det godas fiende när det gäller diskussionen om behovsprövade eller generella reformer.

Jag vill vidare säga till herr Larsson att sedan vi diskuterade de här frågorna senast har ju den mycket viktiga uppgörelsen mellan Landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen kommit till stånd, som direkt tar sikte på en sänkning av pensionsåldern för mycket stora arbetstagargrupper i vårt land.

Till herr Jonsson i Mora vill jag säga följande. Det är väldigt angeläget att, när man diskuterar reformer av det här slaget, man så långt som möjligt söker precisera vad reformerna har inneburit. Jag skall inte ta upp någon polemik med herr Jonsson i Mora, men när jag läste en folktopartistisk tidning för någon tid sedan fann jag att man där betraktade förtidspensionsreformen som en pappersreform. Då har man ju kommit långt på sidan av verkligheten. Jag antar att herr Jonsson i Mora inte anser att det är en pappersreform.

Jag har pekat på att reformen innebär utbetalningar detta budgetår av omkring 200 miljoner kronor i förtidspension. Jag tycker inte att det motiverar att man presenterar reformen som en reform på papperet. Jag är övertygad om att reformen i högsta grad är en realitet för de tusentals äldre arbetare som tack vare reformen har fått sin försörjning tryggad.

Jag vill säga ytterligare till herr Jonsson i Mora, att riks försäkringsverket naturligtvis är mycket angeläget om att bedömningarna ute i de olika pensionsdelegationerna skall bli så likvärdiga som möjligt. Det är ju anledningen till att man just nu i november och december genomför en rad konferenser med de personer som är engagerade ute i pensionsdelegationerna och har att bedöma de här frågorna.

Jag vill, herr talman, avslutningsvis säga med anledning av att herr Larsson i Öskevik tog upp frågan om sänkningen av pensionsåldern, att den reform som vi diskuterar denna dag till namnet är en förtidspension men till gagnet en kraftig sänkning av pensionsåldern för dem som bäst behöver det. Reformen ger ju — låt oss inte glömma det — rätt till förtidspension för den som har blivit utsliten i ett tungt eller pressande arbete eller som mist sitt arbete och inte kan få ny anställning utan omskolning eller flyttning.

Det är dessa, låt mig understryka det, arbetsmarknadsmässiga hänsyn som utgör det nya och väsentliga inslaget i behandlingen av en pensionsansökan. På en del håll, och det bör också framhållas, har man ju missuppfattat den roll läkarutlåtandet spelar vid behandlingen av pensionsansökan. Vi har haft anledning att i olika sammanhang gå ut med klara deklarationer om vad läkarutlåtandet skall vara. I själva verket är läkarutlåtandet, som skall finnas fogat till en ansökan om förtidspension, ingenting annat än en beskrivning av hälsotillståndet hos den som söker pension. Läkaren skall inte yttra sig om förtidspension skall utgå eller inte. Den saken avgörs i enlighet med de nya reglerna av försäkringskassans pensionsdelegationer. Och i pensionsdelegationerna sitter nu också

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

representanter för fackföreningsrörelsen som självfallet är mycket väl förtrogna med arbetsmarknadsförhållandena på de olika orterna.

Herr FREDRIKSSON (s):

Herr talman! Jag tänker inte närmare kommentera socialministerns senaste inlägg. Låt mig bara ta fasta på vad socialministern har anfört när han gör en del förtydliganden av de exempel som han angav på fall där han anser att pension bör utgå. I dessa uttalanden tycker jag mig kunna utläsa en positiv inställning.

Jag har också när jag har läst interpellationssvaret tagit fasta på vad socialministern anfört och som han här ytterligare understrukt, nämligen att denna reform innebär att man i många avseenden kan tala om ett nytt synsätt.

Socialministern har även betonat de arbetsmarknadsmässiga faktorernas stora betydelse. Kanske vågar man dra den slutsatsen att socialministern har uppfattningen att i sådana fall som jag har relaterat bör dessa faktorer vara avgörande.

Jag tillåter mig att till kammarans protokoll citera ett litet stycke i socialministerns svar där han säger: "Visar det sig att en äldre förvärvsarbetande på grund av yrkesförslitning inte orkar hänga med i sitt arbete och att han inte kan få annat lämpligt arbete i anslutning till sin bostadsort skall han kunna få pension." Och socialministern fortsätter: "Jag vill understryka att avsikten är att ålderförändringarna och arbetsförhållandena på detta sätt skall ställas i relation till varandra i varje enskilt fall. Därav följer att utredningen om sökandens hälsotillstånd alltid måste bedömas mot bakgrunden av de arbetsmarknadsmässiga förhållandena."

Jag vågar väl som sagt dra den slutsatsen att socialministern anser att de arbetsmarknadsmässiga förhållandena bör ha ett avgörande inflytande. Jag tycker att detta är ett mycket betydelsefullt uttalande. Då jag förmodar att departementschefens tolkning skall vara riktgivande för den fortsatta behandlingen av frågor rörande förtidspensioneringen finner jag det värdefullt dels att statsrådet kunde göra ett ytterligare förtydligande, dels också att interpellationssvaret tillställs vederbörande myndigheter så att de har detta för ögonen när de skall tillämpa lagen.

Tillåt mig också, herr talman, än en gång understryka att jag finner det oerhört nödvändigt med en liberal bedömning vid prövning av pensionsansökningarna från personer som kanske hela sitt liv arbetat i tunga yrken. För många kan tämligen normal ålderförändring och förslitning utgöra hinder nog att fortsätta i yrket eller, om vederbörande har förlorat sitt arbete, att övergå till ett annat yrke. Jag vill särskilt kraftigt understryka att det medicinska tillståndet inte får vara avgörande.

Socialministern har framhållit reformens stora betydelse, och för att inget missförstånd skall uppstå vill också jag gärna understryka att jag inte underskattar den stora sociala betydelse denna lag har för många arbetstagare i vårt land. Jag uppskattar även att socialministern med uppmärksamhet ämnar följa den fortsatta tillämpningen av pensionsreformen. Jag finner av hans senaste inlägg att också han har den uppfattningen att det kanske blir nödvändigt att få till stånd en något

liberalare tolkning. Jag tycker att den genomförda reformen är mycket bra, och det är vi helt överens om. Det är bara synd att vissa fall har förekommit – av vilka jag har relaterat ett par – som gör att en sådan i och för sig fin och bra reform får ett visst vanrykte. Jag hoppas emellertid att den tolkning och den tillämpning som kommer till stånd i fortsättningen skall bli så liberal att den kommer att följa de intentioner som riksdagen har lagt på denna som sagt mycket betydelsefulla reform.

Herr KARLSSON i Malung (s):

Herr talman! Jag vill först framhålla att den reform som vi nu debatterar var en angelägen och bra åtgärd, som betytt mycket inte minst för de grupper som speciellt haft behov av att få pension tidigare än vid 67 års ålder. Men tyvärr har det nu uppstått en gränsdragnetvist, som förorsakat svårigheter.

Jag begärde närmast ordet för att i korthet understryka vad herr Fredriksson framhöll i sitt första inlägg om angelägenheten av att på ett generöst sätt tolka de bestämmelser som finns om möjligheterna till förtidspension. Speciellt är detta angeläget för anställda i tunga arbeten. Låt mig bara i mina synpunkter hålla mig till situationen för skogsarbetare med svårigheter att klara sitt mycket tunga arbete. Det händer ofta att skogsarbetarnas ryggar inte håller och att de får kärlkramp, och då måste de ha möjligheter att erhålla pension. Man hade hoppats att det nu inte skulle uppstå sådana svåra situationer, där vederbörande hänvisas till att ta ett lättare arbete, som det ofta gjorts tidigare. Vi har tyvärr fått uppleva att skogsarbetare som inte orkat med det krävande arbetet hänvisats till att ta lättare och, som det hetat, för vederbörande lämpligare arbete, utan att arbete kunnat erhållas helt enkelt därför att inget fanns på orten.

Antalet arbetstillfällen, inte minst av lättare karaktär, är ofta mycket begränsat inom de områden där skogsarbetarna bor. Förhoppningarna var därför stora när den nya lagen kom, och man trodde att många problem nu skulle kunna lösas för de skogsarbetare som inte klarade det hårda och tunga arbetet. Visst har det blivit så i många fall, men tyvärr inte i alla. Herr Fredriksson relaterade förut ett sådant fall. Blir tolkningen även i fortsättningen sådan som i det fall som här relaterats måste frågan ånyo aktualiseras för prövning här i riksdagen.

De arbetsmarknadsmässiga skälen måste väga tungt. Annars kan en bra reform förfelas. Jag hoppas att stor vikt i fortsättningen läggs vid vad socialministern säger i sitt svar, och jag vill citera några rader.

”Vid pensionsbedömningen skall i medicinskt hänseende även tas hänsyn till åldersförändringarnas betydelse för arbetsförmågan och dessa skall ses i förhållande till de arbetsuppgifter som står till buds på orten för den som söker förtidspension. De arbetsmarknadsmässiga faktorerna får därför särskild betydelse vid pensionsprövningen. Visar det sig att en äldre förvärvsarbetande på grund av yrkesförslitning inte orkar hänga med i sitt arbete och att han inte kan få annat lämpligt arbete i anslutning till sin bostadsort skall han kunna få pension.”

Jag tycker att detta är mycket väsentliga rader, inte minst vad som sägs om de arbetsmarknadsmässiga faktorerna som jag hoppas skall få

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

stor betydelse i framtiden. Även om jag nu har hängt upp mitt resonemang kring skogsarbetaren och hans situation, tror jag att samma förhållanden kan gälla för många andra yrkesgrupper som har ett hårt och svårt arbete, och inte minst inom byggnadsfacket.

Jag hoppas som sagt, herr talman, att den reform som vi väntat så mycket av också skall få ett bra utfall för framtiden.

Herr LARSSON i Öskevik (c):

Herr talman! På en punkt håller jag oreserverat med socialministern, och det är när han säger att det bästa inte får bli det godas fiende.

Men sedan har jag en hel del invändningar mot det resonemang som statsrådet för. Här säger statsrådet, om jag fattade honom rätt, att man kan satsa mera och vinna mera med riktade åtgärder i detta speciella fall. Jag har i all blygsamhet försökt räkna upp några argument för att vi borde ändra gränsdragningen mellan generella och riktade åtgärder när det gäller just pensionerna. En utredning som kallas pensionsåldersutredningen pågår. Nu säger statsrådet att vi vinner mest genom dessa riktade åtgärder. Innebär det ett föregripande av utredningens arbete?

Och för övrigt, när kan man vänta att den utredningen blir klar? Det är en fråga som jag ställt tidigare och som jag inte fått något svar på. Vi är medvetna om att andra lagutskottet 1969 ansåg att denna fråga knappast borde behöva någon utredning. Bara man hade ekonomiska resurser gick det att sänka pensionsåldern. Det var kontentan av lagutskottets åsikt den gången.

Men nu frågar jag statsrådet: Vilka premisser måste enligt statsrådet föreligga för att vi skulle kunna tänka oss en sänkning av pensionsåldern från 67 till 65 år?

Statsrådet anförde här att det i LO-SAF-avtalet nu finns en punkt om tilläggspension från 65 års ålder. Får detta fullt genomslag, vilket jag inte vet något om i dag, så innebär det att vi har en rätt liten sektor av yrkesarbetande människor kvar i detta samhälle, som fortfarande måste dras med pensionsåldern 67 år. Är den sektorn då för liten att ta hänsyn till eller kan den vara ett motiv för en generell reform? Det är den fråga som jag skulle vilja ställa i sammanhanget.

Sedan säger statsrådet att lättnaderna i förtidspensioneringen i och för sig har inneburit en kraftig sänkning av pensionsåldern. I så fall skulle man kunna säga att all förtidspensionering inverkar på den generella pensionsåldern. Men tror verkligen statsrådet att de 65-åringar som har fått avslag på sin ansökan om förtidspension anser att lättnaderna har inneburit någon kraftig sänkning av pensionsåldern? Det måste för dem te sig ganska underligt när de har vetskap om att hälften av Sveriges yrkesarbetande i dag har en garanterad pension vid 65 år medan de själva måste ansöka om pension och får denna ansökan avslagen. Jag tycker att detta i och för sig är ett ganska starkt argument för en generell pensionsreform.

Till sist vill jag ta upp en sak som jag anser har stor betydelse i detta sammanhang; det är tyvärr inte så ofta som statsrådet och jag får tillfälle att diskutera, så det kan vara intressant att höra statsrådets åsikt om den.

I den allmänna debatten har ibland anförts som argument mot en

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

sänkning av pensionsåldern dels att vi får ett stort arbetskraftsbortfall, eftersom vi förlorar två år av arbete för varje yrkesarbetande som nu har 67 år som pensionsålder, dels att väldigt många vill fortsätta att arbeta efter pensionsåldern och att det vore grymt mot dem att sänka pensionsåldern ytterligare. Jag undrar egentligen vad LO tänker på som gått in för ett avtal som är så grymt mot alla dem som nu pensioneras vid 67 års ålder — men det är en annan sak.

Den fråga som jag vill ställa till statsrådet Aspling är alltså: Kan man tänka sig att samhället medverkar till att de som kan, vill och på grund av fysisk och psykisk hälsa har möjlighet att arbeta efter pensionsålderns inträde också får tillfälle att göra det, så att inte pensionsdagen betyder en slutgiltig punkt för deras yrkesverksamma period? Jag är övertygad om att många pensionärer — jag föreställer mig att jag själv skulle reagera så i den situationen — när de uppnår pensionsåldern tycker att det är väldigt skönt första veckan, andra veckan och kanske någon månad, men sedan vet vi att de längtar tillbaka till någon form av yrkesverksamhet. Kan de då räkna med åtgärder från samhället för att hjälpa dem att få något lättare jobb, något deltidsarbete, som är lämpligt för pensionärer?

Jag är medveten om att det i vårt samhälle, där vi har drivit koncentration och stordrift rätt långt, blir allt svårare att skapa sådana jobb, men det skulle vara intressant att höra om statsrådet har några synpunkter på det problemet.

Herr JONSSON i Mora (fp):

Herr talman! Statsrådet Aspling citerade vad någon tidning hade skrivit om att denna reform skulle vara en pappersreform. Låt mig därför genast säga att jag inte delar den uppfattningen. Jag har tvärtom i mitt tidigare anförande framhållit att reformen var angelägen. För de människor som dels av arbetsmarknadsmässiga, dels ibland av medicinska orsaker inte kunnat fortsätta sitt arbete har det betydtt väldigt mycket att de har fått denna möjlighet till tidigare pension. Reformen har alltså spelat och spelar fortfarande en mycket stor roll. Jag vill gärna stryka under det. Vi är ju alla medvetna om att det finns svårigheter för närvarande för många arbetstagare i de här åldersgrupperna. De kan inte fortsätta sitt arbete, det blir förändringar på arbetsmarknaden osv. Också ur den synpunkten är det betydelsefullt att denna möjlighet har funnits och finns i fortsättningen.

Statsrådet nämnde här att 96--97 procent av de ansökningar som kommer in beviljas. Detta skulle betyda att det är en mycket liten del som får avslag. I vissa fall kan det ju finnas ett motiv för att en ansökan avslås, men vad som i det här sammanhanget väckt uppseende och diskussion är just de fall som har relaterats här, där försäkringsdomstolen sagt nej mot en tillstyrkan av försäkringskassan.

Jag fattar statsrådets förtydligande svar så, att det inom den nuvarande lagstiftningens ram och med de tillämpningar av den som här har preciserats skulle finnas möjligheter att undvika sådana fall som just nu särskilt har varit föremål för diskussion. Jag tror att det är av vikt att vi har fått dessa preciseringar i statsrådets svar. Han säger ju också att riksförsäkringsverket är angeläget om att man skall ha så enhetliga

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

tillämpningsbestämmelser som möjligt för att få en likartad behandling av de ansökningar som kommer in.

Frågan om en sänkning av pensionsåldern har även kommit in i den här diskussionen genom den interpellation som herr Carlsson i Vikmanshyttan har framställt. Jag skulle i anslutning till den bara helt kort vilja säga, att jag också är av den uppfattningen att vi kommer fram till en allmän sänkning av pensionsåldern. Vi avvaktar med intresse vad pensionsålderskommittén, som inom en snar framtid skall lägga fram sitt förslag, kommer att föreslå. Enligt min uppfattning är det angeläget dels att man får en allmän sänkning av pensionsåldern, dels -- som det också framhålls i direktiven till pensionsålderskommittén -- att man utöver den får en rörlighet, som ger en möjlighet till individuella variationer för personer som av olika anledningar vill gå i pension vid en ännu tidigare tidpunkt; låt oss säga att vi skulle få en allmän sänkning av pensionsåldern med 65 år som balanspunkt och rörlighet uppåt och nedåt. Det skulle också betyda att människor fick möjligheter att själva bedöma sin arbetssituation. En del kanske vill arbeta något längre, en del kanske vill gå i pension tidigare. Som jag har fattat direktiven till pensionsålderskommittén har den också att pröva den möjligheten.

Jag ber ännu en gång att få tacka statsrådet för svaret.

Herr OLSSON i Stockholm (vpk):

Herr talman! Jag konstaterar i likhet med herr Fredriksson och herr Jonsson i Mora att statsrådets andra inlägg och exemplifiering tillsammans med interpellationssvaret är förtydligande och visar att arbetsmarknadsskäl kan vara avgörande i ärenden om förtidspension.

När statsrådet påstår att bestämmelserna har slagit igenom och att man kan bevisa det genom stora årliga utbetalningar, utgiftsstegringar på den sidan och ökningar av antalet fall är jag däremot inte överens med honom. Hans andra inlägg tillsammans med interpellationssvaret tyder på att fel har begåtts av försäkringsdomstolen. Det finns exempel på detta, och jag har uppgifter om det med mig, men det är väl ingenting att göra åt. Årliga ökningar är dock inte tillräckliga kriterier för att påstå att bestämmelserna och lagarna har slagit igenom fullt och helt i praktiken.

Herr Fredriksson föreslog att interpellationssvaret skulle tillställas vederbörande myndigheter i samband med den konferensverksamhet som bedrivs. Man kan tillägga att det även bör tillställas försäkringsdomstolen och att statsrådets andra inlägg bör tillfogas; jag tyckte att det var ett ordentligt förtydligande och verkligen angav vad innehållet skulle vara.

Sådana åtgärder, eller något annat sätt att vidarebefordra dessa synpunkter till vederbörande myndigheter, skulle kunna vara tillräckligt förtydligande för lagstiftarna och därmed verka förbättrande för dem som kan komma i åtnjutande av förtidspension enligt den nämnda lagen.

Herr JOHANSSON i Jönköping (s):

Herr talman! Denna debatt har emotsetts med ett mycket stort intresse av många och inte minst av dem som sitter med i pensionsdelegationerna. Jag tror emellertid att det skulle vara upplysande för debatten om vi av socialministern kunde få en kommentar till en mer konkret

fråga, nämligen den medicinska faktorns betydelse vid bedömningen av pensionsfallen.

Numera anser delegationerna att det måste finnas en medicinsk faktor av, som det brukar heta, icke bagatellartat slag. Min fråga skulle närmast vara: Skall vi tolka interpellationssvaret som om vi i fortsättningen alltjämt måste ha en medicinsk faktor av icke bagatellartat slag? Om svaret på den frågan blir ja vill jag ställa ytterligare en fråga: Är det aktuellt med eller kan vi förvänta oss en omprövning av denna medicinska faktors betydelse när det gäller att bedöma rätten till pension?

Herr socialministern ASPLING:

Herr talman! Det har gjorts många inlägg, och jag skall försöka fatta mig kort.

Jag vill bara hänvisa herr Johansson i Jönköping till vad jag klart har deklarerat i mitt svar, att vid pensionsbedömningen skall i medicinskt hänseende även tas hänsyn till åldersförändringarnas betydelse för arbetsförmågan, och dessa skall ses i förhållande till de arbetsuppgifter som står till buds på orten för den som söker förtidspension.

Får jag sedan, herr talman, säga till herr Larsson i Öskevik som talar om en sänkning av den allmänna pensionsåldern till 65 år att den frågan i dag är under prövning av pensionsålderskommittén. Men vad vi har gjort genom reformeringen av förtidspensioneringen är att vi, utan att avvakta denna fråga, har skapat möjligheter för dem som bäst behöver pension att få den redan vid 63 års ålder.

Sedan hade jag en känsla av, herr talman, att herr Larsson i Öskevik, när han vidgade resonemanget, nästan aningslöst kom in på en sorts rörlig pensionsålder, och det var intressant i och för sig. Han pekade på en sak som jag ofta har anledning att framhålla, nämligen att människor som når upp till pensionsåldern säkerligen många gånger både önskar och vill ha arbetsuppgifter att syssla med. Det är klart att det bör de ha i all den utsträckning så är möjligt. Jag tror att på den punkten råder det ingen oenighet. Jag har emellertid, herr talman, velat kommentera detta herr Larssons i Öskevik inlägg.

När det gäller vid vilken tidpunkt pensionsålderskommittén kan vara färdig med sitt arbete, så har jag inte möjlighet – det förstår herr Larsson i Öskevik mycket väl – att å kommitténs vägnar precisera någon sådan tidpunkt. Jag är medveten om att kommittén arbetar både skyndsamt och energiskt med de här frågorna, som dock är komplicerade -- det vill jag understryka.

Åtskilliga inlägg har ju rört de fall där pension icke beviljats. Man har emellertid också – jag noterar det – strukit under värdet av den reform vi genomfört. Det är naturligt att problem kan uppstå när det gäller tillämpningen av en reform av det här slaget i inledningsskedet. Men -- jag har betonat detta -- det är ju det som är anledningen till att riksförsäkringsverket vid de pågående konferenserna tar upp just tillämpningsfrågorna, och det är också dem jag direkt har uttalat mig om i debatten här i dag. Den mera långsiktiga utvärderingen av reformen och frågan om ändringar i lagstiftningen ligger, som jag har angett i

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

Tisdagen den
30 november 1971

*Ang. möjligheterna
för äldre förvärvs-
arbetande att få
förtidspension,
m. m.*

interpellationssvaret, hos pensionsålderskommittén. Och det kan ha sitt intresse i det här sammanhanget, herr talman, att direkt citera ett stycke ur direktiven. Där framhålls följande:

”Utredningen bör — — — följa upp verkningarna av den vidgning av rätten till förtidspension för äldre förvärvsarbetande som blir resultatet av riksdagens bifall till den tidigare nämnda propositionen 1970:66. I den mån utredningen skulle finna att ytterligare lösningar av de föreliggande problemen står att vinna inom ramen för en vidgad förtidspensionering bör det stå utredningen fritt att lägga fram förslag härom.”

I övrigt har ju utredningen till uppgift att se över hela frågan om pensionsåldern och därmed självfallet också frågan om en allmän sänkning av pensionsåldern.

Herr Olsson i Stockholm tog i ett tidigare inlägg upp en fråga som ger mig anledning att citera ett stycke ur propositionen. Han nämnde alldeles riktigt att vi vid förberedelserna av reformen underströk i propositionen att det här systemet inte får ge möjligheter för arbetsgivarna att använda pensionsreformen på det sättet, att man skulle kunna ställa arbetstagare utanför arbetslivet genom hänvisning till att det föreligger möjligheter att få en förtidspension. Jag framhöll i propositionen -- och det finns som sagt skäl att i dag citera detta — följande:

”Jag vill kraftigt betona att de föreslagna bestämmelserna inte får tillämpas så att man utesluter eller försämrar möjligheterna för de äldre förvärvsarbetande att fortsätta att arbeta. Den grundläggande principen bör vara valfrihet mellan att stå till arbetsmarknadens förfogande, varvid arbetsmarknadspolitiska åtgärder skall vidtas i vanlig ordning, eller att söka och, om förutsättningar därför föreligger, erhålla förtidspension. För att reformen inte skall få ogynnsamma verkningar är det av vikt att arbetsgivarna känner sitt ansvar för den äldre arbetskraften och inte tar möjligheterna till pension som förevändning för att friställa en person i stället för att begagna de medel som står till buds att ge honom lättnader i arbetet eller omplacera honom till annat arbete som passar honom bättre. En pensionering innebär normalt en standardsänkning i ekonomiskt hänseende och de nya reglerna får inte utnyttjas på ett sådant sätt att den enskildes valmöjligheter när det gäller fortsatt arbete försämrats. Det är alltid han själv som skall få avgöra om han vill ta ut pension.”

Det finns anledning att åter understryka detta.

Slutligen noterar jag att herr Jonsson i Mora inte delade den folkpartitidnings uppfattning som skrev att detta var mer eller mindre en pappersreform. Jag är tacksam för det understrykandet av herr Jonsson i Mora. Detta är nämligen en viktig reform, och det är min förhoppning att den nu och i fortsättningen skall verka ute på fältet på det sätt som vi självfallet har avsett med lagstiftningen.

Herr LARSSON i Öskevik (c):

Herr talman! Jag skall inte ta tiden i anspråk längre utan vill bara tacka statsrådet Aspling för de svar han här gav och de synpunkter han redovisade i sitt senaste anförande. Jag är också glad över att kunna notera att grunderna för den förtidspensionsreform som vi alla varit eniga om nu tycks mig ganska mycket tydligare efter statsrådets insatser i denna debatt.

Slutligen bara en kort kommentar. Det var inte så, herr statsråd, att jag pläderade för en mera rörlig pensionsålder än den vi har nu. Tvärtom pläderade jag för en aktiv ålderdom med en tillfredsställande grundtrygghet.

Nr 135

Tisdagen den
30 november 1971

Överläggningen var härmed slutad.

§ 10 Föredrogs, men bordlades åter konstitutionsutskottets betänkanden nr 67–73, socialförsäkringsutskottets betänkanden nr 42 och 43, socialutskottets betänkanden nr 37 och 39, kulturutskottets betänkanden nr 28 och 29, jordbruksutskottets betänkanden nr 57, 58 och 63–65, näringsutskottets betänkande nr 42 samt inrikesutskottets betänkande nr 34.

§ 11 Interpellation nr 221 ang. åtgärderna mot svavelföroreningar i luften, m. m.

Ordet lämnades på begäran till

Fru MOGÅRD (m), som yttrade:

Herr talman! Naturvårdsverket lämnade den 30. 9. 1971 ett programförslag för nedtrappningen av svavelhalten i eldningsolja, gällande hela 1970-talet. Förslaget, som enligt verket är att betrakta som ett minimiprogram, innebär att eldningsolja med mer än en viktprocent svavel inte skall få användas i landet efter den 1 oktober 1979. Kostnaden beräknas av verket till ca 220 miljoner kronor per år.

Naturvårdsverket hänvisar i sitt nedtrappningsförslag till en rapport utarbetad av en svensk arbetsgrupp inför FN:s miljövårdskonferens 1972, i vilken det hävdas att det årliga nedfallet av svavel över Sverige, om detta inte inom relativt kort tid nedskärs till hälften, skulle bl. a. orsaka att 50 procent av landets sjöar och upp till 20 procent av den produktiva skogsmarken vore förstörda år 2000. Även korrosionsskador till avsevärda kostnader påvisas i rapporten.

Såväl naturvårdsverkets nedtrappningsprogram som arbetsgruppens rapport har senare till väsentliga delar ifrågasatts bl. a. i en debatt i Teknisk Tidskrift. Så har t. ex. hävdats att skogsskador till följd av svavelnedfall inte kunnat påvisas, att ensidiga åtgärder i Sverige mot svaveldioxidhalten i luften på grund av den snabba luftväxlingen knappast skulle förbättra vår situation i detta avseende samt att korrosionsskadorna endast kunde hänföras till större tätorter och borde kunna avhjälpas med högre skorstenar. Vidare har naturvårdsverkets kostnadsberäkningar starkt ifrågasatts; en siffra på uppemot 1 000 miljoner per år har nämnts som möjlig.

Det torde stå utom allt tvivel att svaveldioxidhalten i utomhusluften och svavelnedfallet är ett allvarligt miljöhot vid sidan av flera andra, som t. ex. vattenföroreningen och bilavgaserna. En framgångsrik miljövärd kräver långsiktiga och rationella planer, som gör att tillgängliga resurser används på bästa och effektivaste sätt. Frågan är då om luftvärden i här

berörda avseende skall prioriteras så starkt som naturvårdsverket menar med det nu framlagda nedtrappningsprogrammet, och om det sätt att angripa problemet som naturvårdsverket valt är det som ger bästa effekt. Om förslaget bygger på otillförlitliga kostnadsberäkningar kan resultaten stå i avsevärd disproportion till den belastning för svenskt näringslivs bärkraft och konkurrenskraft som det torde medföra.

Med hänvisning till vad jag här anfört anholder jag om kammarens tillstånd att till herr jordbruksministern få ställa följande frågor:

1. Har regeringen en långsiktig prioriteringsplan för hur olika miljöfaror skall angripas mot bakgrund av de resurser som beräknas kunna sättas in, i vilken plan åtgärder mot luftföroreningar orsakade av eldning med oljor med hög svavelhalt således ingår?

2. Har statsrådet för avsikt att låta undersöka huruvida andra åtgärder mot denna typ av luftföroreningar som förbättrad förbränningsteknik och förbättrad värmeisolering kan komplettera och delvis ersätta den ensidiga inriktningen på lågsvavlig eldningsolja?

3. Avser statsrådet att låta göra en realistisk kostnadsberäkning av naturvårdsverkets nedtrappningsprogram för svavelhalten i eldningsolja och ställa kostnaderna i relation till de beräknade riskerna med förbränning av oljor med olika svavelhalt inom Sverige och i olika delar av Sverige?

4. Hur bedömer statsrådet möjligheterna att inom en snar framtid få till stånd enhetliga normer mot svaveldioxidhalten i utomhusluft i Europa?

Denna anhållan bordlades.

§ 12 Anmälades och bordlades följande motioner:

Nr 1630 av herr *Larsson* i Staffanstorp *m. fl.*
avlämnad i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 145 angående utgifter på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1971/72

Nr 1631 av fru *Kristensson m. fl.*

Nr 1632 av herrar *Stridsman* och *Mattsson* i Skee
avlämnade i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 176 med förslag till lag om ändring i lagen (1971:309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål, m. m.

Nr 1633 av fröken *Ljungberg* och herr *Turesson*

Nr 1634 av herr *Nilsson* i Tvärålund *m. fl.*
avlämnade i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 177 med förslag till lag om byggnadstillstånd m. m.

Nr 1635 av herr *Levin*

avlämnad i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 178 med förslag till lag om ändring i förmånsrättslagen (1970:979), m. m.

Nr 1636 av herr *Tobé*

Nr 1637 av herrar *Winberg* och *Turesson*

avlämnade i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 180 med förslag till lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988), m. m.

Nr 1638 av herrar *Björck* i Nässjö och *Wijkman*

Nr 1639 av herr *Johnsson* i Blentarp m. fl.

Nr 1640 av herr *Oskarson* m. fl.

Nr 1641 av fröken *Sandell* m. fl.

Nr 1642 av herr *Signell* m. fl.

Nr 1643 av herrar *Torwald* och *Mattsson* i Skee

avlämnade i anledning av skrivelse från riksdagens förvaltningsstyrelse med förslag till ersättningsstadga för riksdagen

§ 13 Meddelande ang. enkla frågor

Meddelades att följande enkla frågor framställts, nämligen

den 26 november av

Nr 395 Herr *Wirmark* (fp) till herr utrikesministern om hjälp till den s. k. Misiones-kolonin i Argentina:

Vilka åtgärder är statsrådet beredd att vidta för att nödlidande medlemmar av den s. k. Misiones-kolonin i Argentina, som för närvarande ej får periodiskt understöd från Sverige, skall kunna få sådan hjälp?

den 30 november av

Nr 396 Herr *Lothigius* (m) till herr jordbruksministern angående FN:s miljövärdskonferens i Stockholm våren 1972:

Är jordbruksministern beredd att lämna riksdagen en redogörelse för de aktuella svårigheter som inträffat och kan befaras inverka menligt på den av FN planerade miljövärdskonferensen i Stockholm våren 1972?

§ 14 Kammaren åtskildes kl. 17.55.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert